

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalvaldkond

Ühiskonnateaduste instituut

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Mairi Kruuts

**Institutsioonis elamise kogemusega tänaste lapsevanemate
käsitused lapsevanemaks olemisest**

Magistritöö

Juhendaja: Merle Linno MSW

Juhendaja allkiri: _____

Tartu 2016

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö iseseisvalt. Kõik magistritöös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Mairi Kruuts

21.01.2016

Abstract

The understandings of parenthood among the today's parents lived in institutions

The objective of this master's thesis is to study the understandings of parenthood among the today's parents who have lived in institutions. To achieve this objective I set up four research questions: what do the today's parents who have lived in institutions talk about themselves as being the parents, how do they describe the functioning of their today's family and house arrangement in raising children, what kind of challenges they have faced in raising children and what do they consider important in raising children.

The theoretical part of this paper discusses anti-oppressive social work theory, attachment theory and resilience theory, which is the basis of my work. Additionally, I briefly describe the history and presence of substitute homes in Estonia, which may have had also an impact on the participants of this study. The theoretical part of the thesis also includes the theory of parenting styles by Diana Baumrind, which helps to understand the being of a parent and different parenting practices.

This thesis is a qualitative research. In order to collect data I conducted 5 individual interviews with the today's parents who have lived in institutions. The subjects of the interviews were generally divided into two – the first part focussed on memories from the period living in an institution and the second part on the everyday life of raising children at the present time.

The study results showed that stigmatization has become a part of the everyday life of the parents who have lived in the institutions and therefore, there are struggles and proving oneself that they are capable of raising their children by themselves. On the other hand, the study implied that often the parents who have been brought up in the institutions are left alone with the problems involving raising the children. In addition, the results showed that close relationship with different important people play a significant role in coping with problems.

Sisukord

Sissejuhatus	5
Mõistete selgitusi.....	7
1. TEOREETILINE ÜLEVAADE JA PROBLEEMIPÜSTITUS	8
1.1 Institutsioonis kasvamisest tulenev stigmatiseerimine	8
1.2 Kiindumussuhe	11
1.3 Säilenõtkus	13
1.4 Lapsevanemaks olemine ja kasvatusstiil	15
1.4.1 Autoritaarne kasvatusstiil	15
1.4.2 Autoriteetne kasvatusstiil	16
1.4.3 Järeleandlik, lubav kasvatusstiil	16
1.4.4 Mittepühendunud kasvatusstiil	17
1.5 Asenduskodude kui vanemaks kasvamise konteksti kirjeldus	18
1.5.1 Asenduskodude ajalugu Eestis	18
1.5.2 Asenduskoduteenus Eestis tänapäeval.....	20
1.5.3 Kasvatajate rollist Eesti asenduskodudes	20
1.6 Probleemiseade.....	22
2. METOODIKA.....	24
2.1 Uurimismeetod	24
2.2 Andmete kogumine	25
2.3 Intervjuudes osalejad	26
2.4 Uurimuse käik	27
2.5 Andmeanalüüs	28
2.6 Eneserefleksioon	29
3. ANALÜÜS JA ARUTELU	30
3.1 ASENDUSKODU KUI VANEMAKS KASVAMISE KONTEKST	30
3.1.1 Säilenõtkust toetavad/ohustavad tegurid	30
3.1.2 Toetusvõrgustiku loomise võimalused asenduskodus	36
3.1.3 Stigma ja enesestigma	41
3.2 VANEMAKSOLEKU PRAKTIKAD.....	43
3.2.1 Argitegevused ja reeglid.....	43
3.2.2 Nõudlikkus vs soojus ja lähedus.....	47
3.2.3 Üksildus laste kasvatamisel ja toetusvõrkude nappus	57
4. KOKKUVÕTE.....	65
Kasutatud allikad:.....	70

Sissejuhatus

Läbi aegade on olnud lapsi, kelle vanemad ei ole neid kasvatanud ning traditsioonilised vanemliku hoolitsuseta laste kasvatamise võimalused on sel juhul on olnud pered ja asutused. Pikki aastaid on nimetatud asutusi, kus vanemliku hoolitsuseta lapsed kasvavad, lastekodudeks. Aastast 2007 otsustati Eestis need asutused ümber nimetada asenduskodudeks. Kuigi laste lähedaste suhete kujunemise aspektis tuleks asendushoolduse pakkumisel eelistada perepõhiseid ja kogukonnakeskseid lahendusi, seda eeskätt alla 3-aastaste ja väikelaste puhul (Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat, 2014), siis endiselt on palju neid lapsi, kes elavad institutsioonides ning ei ole ebatavaline ka alla 3-aastaste laste asenduskodudesse suunamine. Ehkki käesoleval ajal korraldatakse asenduskodusid ümber: ehitatakse peremajasid, luuakse asenduskoduperesid, kus elab koos maksimaalselt 8 last, siis endiselt puudutavad asenduskodus elavaid lapsi ja noori asenduskodust kui institutsioonist tulenevad mõjutused. Kasvatajaid seob laste ja asutusega töösuhe, mistõttu ei sarnane asenduskoduteenus siiski perekonnale.

Nii käesoleval aja kehtiva kui ka eelmise Sotsiaalhoolekande seaduse (1995 ja 2015) järgi saab laps asenduskodus elada kuni 18-aastaseks saamiseni või kuni õpingute lõppemiseni. Seejärel tuleb noorel asenduskodust lahkuda ning iseseisvalt oma eluga toime tulla. Uurimused, mis on käsitletud asenduskodus elavaid noori ning nende valmisolekut iseseisvaks eluks, on kajastanud murekohti nende ebapiisava ettevalmistusega iseseisvaks eluks. Praxise 2011. aastal läbiviidud uuringus selgus, et asenduskodudes ei ole laste ja noorte ettevalmistus ellu astumiseks ei ole piisav, kuna noortel jääb puudu mitmetest elementaarsetest teadmistest ja oskustest, mis on iseseisva elu alustamiseks vajalikud ning seejuures on raskendav asjaolu, et iseseisev toimetulek tuleb saavutada koheselt pärast asenduskodust lahkumist ilma üleminekuajata (Turk, 2011). Seetõttu on asenduskodust lahkumise periood noore jaoks täis erinevaid väljakutseid ning võib osutuda kohati raskeks. Samuti on leitud, et kasvatajatel ei ole lastega usalduslikke suhteid (vt nt Raudsepp, 2012), mistõttu ei pruugi noored saada institutsioonist vajalikku emotsionaalset toetust. Asenduskodust iseseisvasse ellu minekul, erinevalt kodus kasvanud lastest, ei toeta neid lapsi enamasti vanemad ning sageli on ka teiste sugulastega suhted katkenud, mistõttu nende lähivõrgustik on selle võrra kitsam või puudulik. Piisavate oskuste ja toetavate suheteta võib iseseisvas elus ilmnedä mitmed raskusi, mis omakorda võivad mõjutada oma laste kasvatamist.

Laste kasvatamist võivad mõjutada mitmed varasemad kogemused nii sünnijärgse pere juurest kui ka asenduskodus elamise ajast. Samuti mõjutavad lapsevanemaks olemist suhted lähivõrgustikus. Siiski ei ole teada, mida arvavad ja millised on asenduskodus kasvanud tänase vanema tõlgendused lapsevanemaks olemisest.

Magistritöö teema kujunes minu jaoks pika aja jooksul ning kahte põnevat teemat ühendades. Oma töös kooli sotsiaaltöötajana olen puutunud kokku väga erinevate lapsevanematega ning näinud erinevaid omavahelisi vanemate ja laste suhtlus- ning kasvatusviise, mis on ajendanud mind rohkem infot omandama kasvatuses seotud teemade kohta. Teisalt olen läbinud erialapraktika ühes asenduskodus, kus nähes mitmeid kitsaskohti asenduskodude keskkonnas, tekkis suurem huvi asenduskodudes elavate laste ja noorte edasise elu vastu. Magistritööks ei suutnud pikka aega valida kahe huvitava valdkonna vahel ning ühendasin kaks minu jaoks põnevat teemat, millest kasvas välja idee uurida asenduskodus kasvanud tänaseid lapsevanemaid ja nende kasvatusviise. Sealt jõudsin selleni, et uurida nende endi tõlgendusi lapsevanemaks olemisest ja selle kaudu uurida ka kasvatusviise.

Käesoleva töö teoreetilises osas käsitlen rõhumisvastast sotsiaaltöö teooriat, kiindumusteooriat ning säilenõtkuse teooriat, mis loovad minu töö teoreetilise aluse. Asenduskodus elanud lapsevanemate konteksti mõistmiseks kirjeldan lühidalt Eesti asenduskodude ajalugu ning kitsaskohti tänapäeval, mis võivad olla ka minu uurimuses osalejaid mõjutanud ning aitavad mõista uurimuse konteksti. Lapsevanemaks olemist aitab mõista Diana Baumrind'i kasvatusstiilide teooria, millest kirjutan samuti töö teoreetilises osas. Metoodika peatükis annan ülevaate uurimismeetodist, osalejatest ja andmekogumisest ning analüüsimeetodist. Käesoleva töö empiiriline osa põhineb intervjuudel, mille viisin läbi asenduskodus elamise kogemusega tänaste lapsevanematega 2015. aasta aprillis ja novembris. Analüüsi- ja aruteluosas olen käsitletud intervjuudest saadud tulemusi.

Täna siiralt juhendaja Merle Linnot, kelle pädev juhendamine, asjakohased soovitusel, konstruktiivsed märkused ja motiveerimine raskematel hetkedel uurimuse läbiviimise ning töö kirjutamise käigus olid suureks abiks käesoleva töö valmimisel. Lisaks soovin tänada retsensenti Dagmar Kutsarit nõuannete eest esmase tagasiside saamisel ning uurimuses osalejaid väärtusliku panuse eest uurimisteema avamisel ja mõistmisel.

Mõistete selgitusi

Asenduskodu - Sotsiaalhoolekande seaduse (2015) järgi on asenduskodu lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, talle turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena. Asenduskoduteenuse saamiseks on õigustatud isikud, kes vastavad Sotsiaalhoolekande seadus (2015) § § 128 lõikes 1 sätestatud tingimustele. Nimetatud sätte kohaselt on asenduskoduteenusele õigus hooldusõigusliku vanemata jäänud lastel, orbudel ja vanemliku hoolitsuseta lastel, kellele ei korralda hooldamist ja kasvatamist eestkostja ega hooldaja. Asenduskodu mõistet kasutatakse Eesti seadusandluses alates 1. jaanuarist 2007. Varasemalt oli kasutusel lastekodu mõiste.

Kasvataja – asenduskodu kasvatusala töötaja. Kuigi järjest enam rajatakse asenduskodude peremajasid ja rakendatakse perelaadsemat kasvatusvormi, kus laste eest hoolitsevad perevanemad, siis enamik minu uurimuses osalejaid on elanud suuremates rühmades ja nende eest on hoolt kandnud kasvatajad. See on põhjus, miks käesolevas töös kasutan mõistet kasvatajad.

Institutsionaalne hooldamine - käesolevas töös tähendab vanemliku hooleta laste asutusepõhist hooldusvormi, Eesti kontekstis praegu asenduskoduteenust.

1. TEOREETILINE ÜLEVAADE JA PROBLEEMIPÜSTITUS

1.1 Institutsioonis kasvamisest tulenev stigmatiseerimine

Läbi aegade on olnud lapsi, keda ei kasvata vanemad ning kes on paigutatud elama asutustesse. Institutsioonis elavad lapsed on sageli peredes kasvanud lastest ebasoodsamas seisus, kuna neile saavad osaks mitmed eelarvamused, mis tulenevad teistsugusest ja nõ tavalisest erinevast üleskasvamise viisist. Selletõttu kaasnevad institutsioonis elamisega stigmad, mis mõjutavad noori oma eluga hakkamasaamisel.

Institutsioonis elamine võib olla eristav tunnus, mis on aluseks diskrimineerimisele, kuna on levinud hoiakud, et vanemliku hoolitsuseta kasvanud lapsed ei tule oma edasise eluga toime. Arvatakse, et vanemliku hoolitsuseta institutsioonis kasvanud laps ei saa oma pereelu korraldamise, laste kasvatamise ja sotsialiseeritult elamisega piisavalt hästi hakkama, sest talle ei ole olnud eeskujuks peremudelit (Siplane, 1997). Sildistamine on institutsioonides elavate laste ja noortega vähemal või rohkemal määral kaasas käinud läbi aegade, näiteks Suni, Randmaa, Saarlaid, Tomberg jt (1994) on Eesti laste hoolekande ajalugu käsitlevas artiklis kirjutanud, et nõukogude ajal olid lastekodudes elavad noored sildistatud kui „lastekodus kasvanud“. Lisaks avalikule stigmale, mida loovad ühiskondlikud eelarvamused, võib asenduskodudes elanuid iseloomustada ka enesestigma. Corrigan, Larson ja Kuwabara (2010) järgi on enesestigma protsess, kus inimene saab teadlikuks avalikust stigmast, nõustub nende stereotüüpidega ning võtab need omaks (viidatud Bathje, Marston, 2014 kaudu). Inimesele osaks saanud halvustav suhtumine ja eelarvamused võivad mõjutada tema arvamust endast, mistõttu silti omaks võttes kujuneb välja enesestigma. Inglismaal asendushooldusel elavaid noori käsitlev uurimus toob välja, et asendushooldusel elavad lapsed ise tunnevad ennast sageli teistsugustena, kuna ei kasva päritoluvanemate juures ning tajuvad teiste inimeste käitumises ja sõnades, et neisse suhtutakse negatiivselt ja teistmoodi (Madigan, Quayle, Cossar, Paton, 2013). Selle uurimuse tulemustes kajastub nii avalik stigma ehk teiste halvaks panev suhtumine kui ka enesestigma, kus asendushooldusel elavad lapsed on omaks võtnud teadmise, et nad on peres kasvavatest lastest erinevad. Tavapäraselt elavad lapsed kodus oma vanematega ning teistsugused situatsioonid ja elukorraldused tekitavad võõristust, mistõttu võib institutsioonis elamine olla sildistamise ajendiks.

Asenduskodus elamisega kaasnev stigma võib kanduda edasi iseseisvasse ellu ja lapsevanemaks saamise protsessi juurde. Uurimustest on teada, et sotsiaaltöö kliendipõlve kogemusega emad püüavad oma juttudes väidelda vastu neile osaks saanud halvustavale suhtumisele ja tõestada, et nad on tavalised emad (Linno, Selg, 2009). Asenduskodus elanud inimesed on olnud sotsiaalabi/lastekaitsetöö kliendid juba enne lapsevanemaks saamist, mistõttu nad võivad tunda, et nendesse kui lapsevanematesse suhtutakse eelarvamusega, kuna nad ei ole kasvanud vanematega ja seetõttu ei pruugi nende teadmised ja oskused laste kasvatamisest olla piisavad. Mõlemal juhul on tegemist struktuurse diskrimineerimisega, kus sotsiaaltöö kliendipõlve kogemusega inimestele on saanud osaks halvaks panev suhtumine, mis saab alguse ühiskondlikest eelarvamustest.

Stigma kujunemist ja mõju inimesele aitab mõista rõhumisvastane sotsiaaltöö teooria, mis tugineb kriitilistele lähenemistele. Payne'i (2014) rõhumisvastase sotsiaaltöö teooria idee järgi saab diskrimineerimine alguse struktuursest kontekstist, mitte indiviidist ega grupiprotsessidest. Diskrimineerimisvastase praktika keskne idee on tegeleda diskrimineerivate asjaoludega ning taotleda sotsiaalset võrdsust ja sotsiaalset õiglust ning püüda vähendada struktuurist tuleneva ebavõrdsuse negatiivseid mõjusid inimese elus (Payne, 2014). Rõhumist ja diskrimineerimist kasutatakse sageli sünonüümidena, kuid rõhumisvastane praktika keskendub rõhumise protsessile ja selle välistamisele, samas kui diskrimineerimise vastane praktika keskendub ennetusele ja võitlusele diskrimineerimisega; rõhumine võib olla diskrimineerimise tulemus (Payne, 2014). Autori sõnul võib diskrimineerimise aluseks olla rass, sugu, puue, vanus või muu eristav jaotus, mis on mõjuvõimsama grupi poolt negatiivseks määratletud. Struktuurse diskrimineerimise ilminguks on see, kui madalama staatusega gruppidesse kuuluvad inimesed kogevad ebasoodsamat kohtlemist mitte ainult situatsioonides, kus diskrimineerimine juriidiliselt keelatud on, vaid igapäevaselt – väljendatuna kas halvustavates nimetustes, alandavas käitumises, vaba tahte allasurumises, sildistamises, süüdistamises, solvangutes, nendevastases vägivaldas jms, olgu siis teiste isikute või institutsioonide (nt meedia) poolt (Papp, 2010).

Eestis läbiviidud uuringus, mis käsitles asendushooldusel elavate noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks, selgus, et see ei ole piisav, kuna noortel jääb puudu mitmetest elementaarsetest teadmistest ja oskustest, mis on iseseisva elu alustamiseks vajalikud ning raskendav on asjaolu, et noorte ellu astumine ei toimu järk-järguliselt ja iseseisev toimetulek tuleb saavutada koheselt pärast asenduskodust lahkumist (Turk, 2011). Tulemused, mis

näitavad, et ellu astudes ei ole neil piisavat ettevalmistust, on teatud mõttes stigmat taasloovad, sest kinnistavad hoiakuid, et institutsioonis elanud noorel võib esineda probleeme ja raskusi oma eluga hakkamasaamisel.

Diskrimineerimisvastane sotsiaaltöö praktika tähtsustab allasurutud gruppide võimustamist, tehes seda koostöös allasurutud grupi liikmetega (Thompson, 2009). Võimustamise abil aidatakse saavutada võimu ja kontrolli, et inimene saaks tegeleda oma elu ja olukorraga. Üks olulisi aspekte võimustamisel on inimestele „hääle andmine”, mis tähendab võimaluste loomist oma vaadete väljaütlemiseks, ning vajadusel ka enesekindluse ja eneseväarikuse tugevdamist (Thompson, 2009). Samuti kasutatakse kollektiivset lähenemist, kus tuuakse kokku sarnaste probleemidega inimesed ning tegeletakse nende eneseteadvuse tõstmisega – aidatakse näha oma probleeme laiemas kontekstis, kus tähelepanu on ühiskonnas toimuvatel protsessidel ja selle mõjul (Thompson, 2009). Institutsioonides elavad noored, kes sildistamisega kokku puutuvad, peaksid saama teadlikuks laiemast kontekstist, kuidas ühiskondlikud protsessid on eelarvamusi ja sildistamist kujundanud. Samuti on oluline anda võimalus noortele rääkida oma vaadetest ning vajadusel tegeleda ka enesekindluse tõstmisega. Stigmat loovad ja kannavad edasi süsteemid ja struktuurid, seega on oluline, et stigmatiseerimise vältimise ja ennetamisega tegeleksid ühiskond, asenduskodud ja muud võimuorganid. Paremaid tulemusi sildistamise vähendamiseks on võimalik saavutada, kui lapsel või noorel on võimalik elada koduses keskkonnas. Seetõttu on oluline töö päritoluperedega ja nende abistamine-toetamine, et lapsel oleks võimalik elada oma sünnijärgsete vanematega. Siiski ei tehta sageli tööd perest eraldatud laste ja sünnijärgsete vanemate taasühinemise eesmärgil, mida toob välja Andres Julle (2010) artikkel. Kui päritolupere juures elamine ei ole võimalik, võib aidata stigmat vähendada perepõhiste hooldusvormide arendamine ning laiaulatuslikum rakendamine. Samas on siinjuures oht, et stigma, mis kaasneb päritolupere toimetulematusega lapse kasvatamisel, jääb last edaspidigi saatma. Eelarvamustel on suur mõju ning seetõttu on oluline ühiskondlik salliv suhtumine ja institutsioonides elavate laste võrdsena kohtlemine. Lisaks on stigmade vähendamiseks oluline lähedaste suhete säilitamise soodustamine lapse jaoks oluliste inimestega lähivõrgustikust, sotsiaalvõrgustiku laiendamine ja suurem sotsialiseerimine asenduskoduväliste organisatsioonidega.

1.2 Kiindumussuhe

Lähedased suhted vanematega võivad osutada oluliseks tugipunktiks erinevatel eluetappidel ning need tähtsad ka seetõttu, et pakuvad lapsele turvatunnet ja mõjutavad teda läbi elu. Suhe, mida laps kogeb oma hooldajaga, loob baasi, millele toetudes hakkab laps maailma tundma õppima. Lähedast emotsionaalset sidet hooldaja ja lapse vahel nimetatakse kiindumuseks ning kui see kujuneb püsivaks, kujuneb kiindumussuhe. Kiindumusteooria aitab selgitada, kuidas institutsioonis elamine mõjutab last. John Bowlby kiindumusteooria käsitleb nii kiindumuslikku käitumist kui ka laste ja oluliste teiste omavahelist püsivat kiindumustunnet. Kiindumuslik käitumine on käitumine, mille tulemusena isik saavutab või säilitab läheduse teise selgelt identifitseeritava isikuga (Bowlby, 2008). Bowlby algne kiindumusteooria käsitus 1950-ndatel põhines seisukohal, et kiindumussuhe saab tekkida lapsel emaga, kuna ema on see, kes peamiselt lapse eest hoolt kannab. Hiljem täiendas Bowlby oma teooriat ja leidis, et kiindumussuhe võib areneda ka teise isikuga, kes lapse eest püsivalt hoolt kannab. Väikelapse ja noore lapse vaimse tervise jaoks on oluline, et laps kogeks püsivat sooja ja lähedast suhet isikuga, kes tema eest püsivalt hoolt kannab nii, et mõlemad osapooled tunneksid sellest suhtest naudingut ja rahulolu (Bowlby, 1985). Bowlby (2008) selgituste järgi tekib lapsel ärevustunne ja hirm oma peamisest hooldajast lahusolekul, laps kardab vanemast ilma jääda või teda kaotada ning olla eraldatud kellestki, keda armastatakse. Kuigi kiindumussuhte kogemine on äärmiselt oluline esimesel kolmel eluaastal, sest just esimestel eluaastatel peamisest hooldajast pikemal eemalolekul võivad olla kaugeleulatuvad negatiivsed mõjud lapsele (Bowlby, 1985), on baasturvatunne lähedasest suhtest peamise hooldajaga oluline ka vanematele lastele. Institutsioonis elava lapse kiindumussuhe võib olla puudulik või saada kahjustada, kui ta on kogenud varajases lapseas vanematest pikemalt eemalolekut nii vanematepoolse hooletussejätmise tõttu, vanemate kaotamise tõttu kui ka muudel põhjustel. Bowlby (1985) toob välja, et kiindumustunde puudumisel võivad olla kaugeleulatuvad mõjud just väikelaste vaimsele tervisele ja füüsilisele, intellektuaalsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele arengule. Mida pikemat aega väikelaps sellest püsivast turvalisest suhtest oma peamise hooldajaga ilma on, seda suurema tõenäosusega mõjutab see negatiivselt lapse arengut (Bowlby, 1985).

Lapsel, kes oma esimestel eluaastatel ei ole kogenud püsivat siirast ja sooja lähedussuhet, võib välja kujuneda häirunud kiindumussuhe, mida iseloomustab laste vähenenud suutlikkus emotsionaalselt ja sotsiaalselt adekvaatselt reageerida olukordadele, mistõttu pole laps

võimeline arendama vastastikuseid, armastavaid ja abistavaid suhteid teistega (Rygaard, 2014). Armastavate ja hoolivate omavaheliste suhete loomise ja hoidmise oskus on muuhulgas oluline ka seetõttu, et on heaks baasiks tulevikus oma pere loomisel ja laste kasvatamisel. Bowlby (1985) järgi on väikelastel, kes on pikemat aega olnud eraldatud oma peamisest hooldajast, tulevikus raskusi ise edukaks lapsevanemaks saamisel. Kiindumussuhte kogemine on oluline, et lapsel areneksid empaatia ning hoolivustunne, mis on aluseks sellele, et ise kord lapsevanem olles suudaks mõista ja märgata oma lapse vajadusi ning neile sobivalt reageerida.

Selleks, et institutsioonis elavatele lastele tagada turvalisusetunne ja vältida võimalikust kiindumussuhte puudumisest tulenevaid negatiivseid tagajärgi, on oluline märgata ja püüda rahuldada nii lapse füüsilisi kui ka emotsionaalseid vajadusi, sest juhul kui neid ignoreeritakse või tühiseks peetakse, siis suunab laps oma energia arengult ja mängult kaitsele, ellujäämisele ja lihtsate vajaduste rahuldamisele (Rygaard, 2014). Kui laps ei saa piisavalt füüsilist ja emotsionaalset lähedust, tegelebki ta pidevalt ainult esmatähtsate vajaduste rahuldamisega (Rygaard, 2014). Sellel juhul on lapse igapäevaelu keskmes Maslow inimvajaduste hierarhia püramiidi (1943, viidanud Griffin, 1994) käsitlemise järgi esmaste ehk füsioloogiliste vajaduste rahuldamine nagu söömine, magamine, eluase ning turvalisuse, armastuse ja kuuluvuse, tunnustatuse ning eneseteostuse vajadused rahuldamiseni ta ei jõua. Venemaa institutsioonides elavaid lapsi ja kiindumussuhteid käsitlev film kajastab, kuidas emotsionaalse ja füüsilise läheduse tagaplaanile jäämine ehk turvalisusvajaduse rahuldamata jäämise tõttu on laps pidevas pinges ning lapse areng mingites aspektides võib aeglustuda (Sinyaeva, 2013). Lapse areng kiireneb kohe, kui laps on rahulolev ja sisemise tasakaalu seisundis (Rygaard, 2014). Ka Bowlby (1985) tõdeb, et kui vanemlikust lähedussuhtest ilmajäänud laps leiab kellegi, keda ta on hakanud usaldama ja kes tema eest armastusega hoolitseb, vähendab see kiindumussuhte puudumisest tulenevaid negatiivseid tagajärgi.

Institutsioon, kus vanemliku hooleta lapsed elavad, peaks lapse turvalisusvajaduse tagamiseks võimaldama uut lähedus- ja kiindumussuhte. Asenduskodudes elavate laste kiindumissuhte keskenduvad uurimused toovad välja kasvatajate tähtsat rolli kiindumussuhte arendamise kontekstis (Attachment theory and research, 2014; Furnivall, 2011). Siiski on institutsioonisiseste suhete puhul oht, et lähedased suhted ei ole alati püsivad või kiindumustunne võib jääda ühepoolseks. Kiindumussuhte kujunemiseks on oluline omavaheline pikaajaline stabiilne lähedane suhe. Institutsioonis elades võib laps kiinduda mõnda töötajasse, kuid sageli ei pruugi püsiv siiras ja rahulolupakkuv lähedusetunne olla

mõlemapoolne. Institutsioonide töökorraldus raskendab töötajate ja laste vahel kiindumuste tekkimist: töötajad vahetuvad või ei ole püsivalt kättesaadavad, kuna käivad vahetustega tööl. Samuti mõjutab suhete kvaliteeti lastega tegelevate töötajate arv, kuna väikesearvulise personali ja suure hulga laste puhul ei ole võimalik pöörata kõigile lastele piisavalt tähelepanu, mis on eriti oluline just väiksemate laste jaoks. Lisaks, lastega töötavad inimesed on väga erinevad ning rolli võivad mängida ka nende isiklikud tunded, näiteks kui nad ei tunne naudingut ja rahulolu lähedussuhtest lapsega või ei oska ega julge oma tundeid näidata või pole nende väljendamisel siirad jne. Sellisel juhul ei pruugi lapsel kujuneda turvalist ja siirast kiindumussuhet. Kiindumussuhte tekkimiseks lapse ja institutsiooni töötaja vahel on oluline, et kasvataja oleks tundlik, reageeriks lapse märguannetele (Attachment theory and research, 2014; Furnivall, 2011) ning võimaldaks lapsel tunda end turvaliselt, et laps suudaks pingetest vabaneda ning keskenduda mängule ja õppimisele (Attachment theory and research, 2014). Seetõttu on asenduskodude kontekstis laste turvalisuse tunde loomisel oluline roll kasvatajatel.

Institutsioonis elavatel lastel võivad olla varasemad olulised suhted katkenud, mistõttu ei pruugi asutustes kasvavatel lastel olla kujunenud püsivaid kiindumussuhteid. Ehkki uurimused on näidanud, et asutustes kasvanud lastel võib olla raskusi iseseisva elu alustamisega, on inimesed erinevad ja nende elus hakkamasaamist seletatakse säilenõtkusega.

1.3 Säilenõtkus

Inimesed sageli kogevad oma eluteel emotsionaalselt raskeid sündmusi, kuid neid pingelisi ja probleemseid olukordi tajuvad, hindavad, käsitlevad ja nendega toime tulevad erinevalt. Raskustega toimetulekut nimetatakse säilenõtkuseks (ingl k *resilience*). Säilenõtkuse käsitlus aitab selgitada seda, kuidas lapsed ja noored, kes on kasvanud asutustes ilma vanemliku hoolitsuse ning püsiva vanemliku toeta, tulevad toime raskustega oma elus. Masten ja Powell'i (2003) järgi on säilenõtkus positiivne kohanemine raskete tingimuste kontekstis (viidatud Ungar, 2008 kaudu). Kaitsvaid faktoreid säilenõtkuse avaldamiseks seostatakse nelja valdkonnaga: individuaalsed loomuomadused, suhted, keskkond (Bunce ja Rickards, 2004; Daniel ja Wassell, 2002; Ungar, 2008) ning Ungar (2008) on käsitlenud lisaks ka kultuurilisi aspekte.

Säilenõtkust võib toetada ka ontoloogiline julgeolekutunne, mis Anthony Giddens'i (2004) järgi on julgus olla ise ja usaldada. See oskus olla kellegagi lähedane ja usaldada kujuneb lapsepõlves lähedasest kindlus- ja jätkuvustunnet pakkuvast suhetest teise inimesega. Nii nagu kiindumussuhte puhulgi, on enamasti selleks inimeseks esmane hooldaja ning vanemliku hoolitsuseta ja vanematest eraldi kasvavad lapsed võivad leida usaldus- ja kindlustunnet kasvatajatest, õdedest-vendadest jt olulistest inimestest, kellega neil tekib lähedane suhe. Sellel lapsepõlves kogetud lähedus- ja usaldustundel on roll eneseidentiteedi ning ontoloogilise julgeolekutunde kujunemisel, mistõttu positiivsete kogemuste korral kujuneb julgus olla ise, elusse uskuda, usaldada teisi ning seetõttu ka luua lähedussuhteid.

Bunce ja Rickards'i (2004) järgi aitavad turvalised ja lähedased suhted lapse ja hooldaja vahel kujundada lapses positiivset enesehinnangut, enesekindlust ja turvatunnet, mis on heaks pinnaks oma elus raskustega toimetulekul ja mis tähendab, et kiindumussuhte olemasolu toetab lapse ja noore säilenõtkust. Suhete aspektis on fookus suhete kvaliteedil. Institutsioonis elava noore elus võivad olulist rolli kanda erinevad inimesed – institutsiooni personal, tugiisikud, koolitõõtjad, huvitegevuse juhendajad jpt, kuid ka sugulased, sõbrad, eakaaslased jne, mistõttu võivad säilenõtkust toetada suhted inimestega erinevatelt elualadelt. Institutsioonis elava lapse või noore puhul võivad tema säilenõtkust toetada ka tema enda isikuomadused. Turvalise keskkonna tähenduses on olulised nii füüsiline kui ka sotsiaalne ja emotsionaalne keskkond ning keskkonna stabiilsus. Ungar'i (2005, 2008) ja Theron, Liebenberg, Ungar'i (2015) järgi võivad kultuurilises kontekstis säilenõtkust toetada need ressursid, mida selles ühiskonnas väärtustatakse ning mis on keskkonnas kättesaadavad, seetõttu võib sageli kultuuri- ja keskkonnategureid käsitleda koos. Nendeks võivad olla näiteks religioon, uskumused, haridus, hoolekanne, tervishoid, huvitegevus, eneseteostusvõimalused jpm, kuid ka kultuuri eripäradest tulenevad väärtushinnangud ja ühtekuuluvustunne. Seega võib öelda, et ka kultuurilises kontekstis on säilenõtkust võimalik toetada hoolekande, sealhulgas institutsioonide kaudu. Samuti saab käsitleda kultuurikontekstis stigmatiseerimist. Sildistamine ei ole säilenõtkust toetav, aga kui ühiskonnas tegeletakse stigmade ennetamise ja murdmisega, on see kultuuriruumis säilenõtkuse toetamine.

Institutsioonides kasvavate laste puhul ei ole neil vanemaid, kes kaitsefaktorite kujunemist soodustaksid. Seetõttu on oluline roll nii asenduskodus elamise ajal kogetud suhetel kui ka keskkonnal. See, kuidas inimene oma elu ja raskustega toime tuleb, mõjutab ka enda laste kasvatamist ja lapsevanemaks olemist. Positiivsed kogemused nii suhetest kui ka toetavast

keskkonnast on olulised seetõttu, et inimene lapsevanemana suudaks olla empaatiline, hooliv ja lapse vajadusi märkav ning arvestav vanem.

1.4 Lapsevanemaks olemine ja kasvatusstiilid

Lapsevanemaks saamisega tekib vanematel õigus ning kohustus oma last kasvatada ning tema eest hoolt kanda. Eestis reguleerivad laste ja vanemate suhteid, õigusi ja kohustusi Põhiseadus, Perekonnaseadus, Lastekaitseadus ning Lapse õiguste konventsioon. Siiski see, kuidas vanem oma lapse eest hoolitseb, teda kasvatab ning millised on perekonnas lapse kasvatamise korraldus ja kasvatusmeetodid, tuleneb nii perekonnast ja selle eripäradest kui ka perekonnaliikmete isikuomadustest, arusaamadest, teadmistest ja kogemustest. Laiemas perspektiivis mõjutavad kasvatuspraktikaid ka ühiskondlikud kultuurinormid, millisena nähakse kummagi vanema rolli.

Diana Baumrind'i kasvatusstiilide teooria aitab mõista vanemate kasvatusviise. Diana Baumrind (1966) on tuginedes oma uurimustele eristanud autoritaarset, autoriteetset ja lubavat/minnalaskvat lastekasvatusstiili. Maccoby ja Martin (1983) on seda tüpoloogiat täiendanud veel mittepühendunud kasvatusstiiliga (Halpenny, Nixon, Watson 2010). Baumrind oma hilisemates väljaannetes käsitleb samuti juba nelja kasvatusstiili. Kasvatusstiilide määratlemise aluseks on vanemate nõudmised (ingl k *demandingness*) oma lastele ja osavõtlikkus (ingl k *responsiveness*) (Baumrind, 2005).

Osavõtlikkust näitab see, millises ulatuses vanemad võimaldavad individuaalsust ja iseotsustamist olles ise seejuures häälestunud, toetavad ja leplikud lapse vajaduste ja nõudmiste suhtes (Baumrind, 2005). Baumrind'i (2005) järgi hõlmab osavõtlikkus ka soojust, autonoomsuse toetamist ja põhjendamist (Baumrind, 2005). Nõudmiste all peab Baumrind (2005) silmas vanemate esitatud nõudmisi lastele, mis aitavad lastel integreeruda ühiskonda vanematepoolse käitumise reguleerimisega, eakohaste nõudmistega ning järelevalve teostamise kaudu.

1.4.1 Autoritaarne kasvatusstiil

Baumrindi (1991) teooria järgi iseloomustavad autoritaarset kasvatusstiili kõrged nõudmised, direktiivsus ja vähene vastutulelikkus. See tähendab, et vanemad nõuavalt lastelt kuuletumist,

seejuures on nad staatusele orienteeritud ja ootavad, et nende nõudmisi täidetakse ilma selgitusi andmata (Baumrind, 1991), mistõttu lapsed sageli ei tea, miks neilt mingeid käitumisviise nõutakse. Autoritaarne kasvatusstiil on range – vanemad nõuavad järjekindlalt lapselt oma nõudmiste aktsepteerimist, täitmist (Baumrind, 1966) ning lapse enda soove sageli ei võeta arvesse. Vanemad loovad distsiplineeritud keskkonna, kus on palju reegleid ja laste tegevuste jälgimist (Baumrind, 1991).

1.4.2 Autoriteetne kasvatusstiil

Baumrind'i (1991) teooria järgi autoriteetse kasvatusstiiliga vanemad on ühtaegu nõudlikud kui ka vastutulelikud. Vanemad on küll kehtestavad, kuid mitte sundivad ega piiravad ning distsiplineerimismeetodid on pigem toetavad kui karistavad (Baumrind, 1991). Vanemad soovivad, et lapsed oleksid enesekindlad, kuid ka sotsiaalselt vastutavad, iseotsustavad ja koostöövalmid (Baumrind, 1991). Baumrindi teooria autoriteetset kasvatusstiili võrreldakse sageli demokraatliku lähenemisega, kuna lähtutakse mõlema osapoole kaasatusest, osalusest ja kokkulepetest ning tähtsal kohal on põhjendamine ja selgitamine (Covell ja Howe, 2015). Autoriteetse kasvatusstiiliga vanemad on seadunud lastele eakohased ootused, nõudmised ja piirangud ning samas on ka toetavad ja osavõtlikud (Baumrind, 1967, viidanud Covell ja Howe, 2015). Autoriteetset kasvatusstiili hinnatakse kõrgelt ka seetõttu, et varasemad uurimused on leidnud, et autoriteetse kasvatusstiiliga vanemate laste sotsiaalne, emotsionaalne ja hariduslik areng on nende hilisemas elus parem (Aunola jt., 2000; Maccoby & Martin, 1983 viidanud Arnott ja Brown, 2013; Baumrind, 1991).

1.4.3 Järeleandlik, lubav kasvatusstiil

Järeleandlikud, lubavad vanemad on pigem vastutulelikud kui nõudlikud (Baumrind, 1991). Vanemad reageerivad lapse käitumisele ja soovidele aktsepteerivalt, leebelt ja nad ei karista lapsi (Baumrind, 1966). Lapsega arutatakse otsuseid ja jagatakse selgitusi reeglite kohta (Baumrind, 1996), kuid neile on antud palju iseotsustamise õigust ja vabadust tegutseda oma soovide järgi (Baumrind, 1991). Vanemad on laste suhtes vähenõudlikud - lapsele on antud vähe kohustusi näiteks majapidamistöodes ja seatud vähe nõudmisi lapse käitumise osas

(Baumrind, 1966). Vanemad võivad oma tahtmise saamiseks kasutada veenmist või manipulatsiooni, kuid ei kasuta seejuures võimu (Baumrind, 1996).

1.4.4 Mittepühendunud kasvatusstiil

Mittepühendunud vanemlustiili rakendavad vanemad ei ole nõudlikud ega ka osavõtlikud ning levinud on uskumus, et lapsed kasvavad ise, neid ei ole vaja kasvatada (Baumrind, 1991). Lapsi nähakse kui arengult ebaküpseid indiviide ja nende kaasamist ei peeta seetõttu oluliseks. Baumrind'i (1991) järgi ei ole need vanemad laste üle kontrollivad ega ka toetavad ning võivad olla tõrjuvad või jätta lapse hooletusse.

Reaalses elus ei ole lapsevanema kasvatusstiilid nii kergesti määratletavad ja eristatavad, kuna lapsevanemad üldjuhul lapsi kasvatades ei rakenda ainult ühte vanemlustiili, vaid kasvatuspõhimõtted võivad olla omavahel põimunud või erinevatel eluhetkedel vahetuda. Iga inimene ja perekond on omanäoline, iga lapsevanemat on mõjutanud tema eelnevad teadmised ja kogemused ning ka see, kuidas vanem end ise lapsevanemana käsitleb. Vanemluse erinevad aspektid avalduvad lähtuvalt perekonnast ning nende olukorrast (Covell ja Howe, 2015) ning ka kultuurilisest keskkonnast, millisenä nähakse kummagi vanema rolli.

Võib arvata, et vanemate kasvatusstiilid mõjutavad ka kiindumussuhte arengut. Autoritaarsed vanemad kalduvad olema ranged ja nõudlikud, ning vähem osavõtlikud. Tõenäoliselt see kasvatusviis ei soodusta lähedussuhte kujunemist, kuna suhe võib olla pigem ärevusttekitav, kui empaatiline ja emotsionaalset kättesaadavust võimaldav. Seetõttu võib see kasvatusmeetod laste ja vanemate omavahelisi suhteid emotsionaalselt kaugeks jätta. Järeleandlikust/lubavast kasvatusstiilist kogeb laps aktsepteerivad ja hoolivaid tundeid, kuid vähe piire ja nõudmisi, mistõttu oluline osa vastutusest jääb lapsele. Arvatavasti ei paku see suhe lapsele piiride seadmisest tulenevat turvatunnet, mis aitaks tal maailma paremini mõista ning asjakohaste piiride tõttu end seal kaitstuna tunda. Samamoodi ei pruugi see soodustada kiindumussuhte arengut, kuna lapsele on segadusttekitav, kas vanem on tema jaoks alati kättesaadav ning tema tähtsates otsustes osalev. Autoriteetses kasvatusviisis on tasakaal nõudmiste ja toetuse vahel. Piiride seadmine ei käi pealetükkivalt, vaid julgustavalt, selgitavalt ja hoolivalt. Suhtes avaldub rohkem empaatiat ning turvatunnet pakkuvaid piire, mistõttu soodustab see kasvatusmeetod üksteise mõistmist ja lähedasemate suhete kujunemist. Mittepühendunud kasvatusviis kiindumussuhte arengut ei soodusta, kuna vanem on pigem

last eirav, mistõttu ei võimalda ka emotsionaalset kättesaadavust ega kiindumussuhte kujunemist.

Nii nagu autoriteetne kasvatusviis võimaldab lähedasemat suhte arengut vanema ja lapse vahel, soodustab selle kasvatusstiili kasutamine lähedasemaid suhteid ka institutsioonide kontekstis kasvataja ja laste vahel. Lähedased suhted asenduskodus on olulised säilenõtkuse toetajad, mistõttu võivad autoriteetse kasvatusstiili rakendamisel olla positiivsed mõjud institutsioonis elavatele lastele ja nende elule.

1.5 Asenduskodude kui vanemaks kasvamise konteksti kirjeldus

Eesti asenduskodude konteksti kirjeldus nii ajaloo kui ka kaasaja aspektis annab ülevaate institutsioonis hooldamise teenusest ja selle arengutest ning aitab mõista, kuidas võib-olla teenuse korraldus mõjutanud käesolevas uurimuses osalejaid.

1.5.1 Asenduskodude ajalugu Eestis

Vanemate hoolitsuseta jäänud laste institutsioonides kasvatamisel Eestis on pikk ajalugu (vt Kõiv, 2005). Eesti Vabariigi (1918-1940) ajal kujunes välja hoolekandesüsteem, kus suur osa sotsiaalhoolekandest oli jaotatud kohalikele omavalitsustele (Tonts, 1999). Sellel ajaperioodil, alates 1920. aastatest algas lastekodude kui hoolekandeesutuste asutamine ning 1932. aastast anti suuremaid lapsi perekondadesse hooldamisele (Suni, Randmaa, Saarlaid, Tomberg jt 1994). Nõukogudeaegse korra järgi elas vanemliku hooleta jäänud laps sünnist kuni 3-aastaseks saamiseni väikelastekodudes, mis kuulus tervishoiusüsteemi alla (Suni, Randmaa, Saarlaid, Tomberg jt 1994). Edasi viidi laps haridussüsteemi kuuluvasse eelkooliealiste laste lastekodusse ning koolis käimise perioodil elas kooliealiste laste lastekodus (Suni, Randmaa, Saarlaid, Tomberg jt 1994). Seega pidid lapsed korduvalt vahetama oma elukohta, mis ei aidanud kaasa püsivate suhete kujunemisele täiskasvanutega. Lisaks ei soosi selline korduv lastekodude ja seejuures ka ümbritsevate inimeste vahetumine lapsele püsiva sotsiaalvõrgustiku teket. Lapsi suunati lastekodudesse tsentraalselt valdkonda kureerivast ministriumist sinna, kus olid vabad kohad, mitte kodule lähedal asuvasse lastekodusse. Samuti ei lähtunud asjaolust, et õed ja vennad saaksid elada samas lastekodus (Suni, Randmaa, Saarlaid, Tomberg jt 1994). Lastekodud olid suured institutsioonid, kus kasvas koos palju

lapsi. Lapsed, kes tavakoolis ei saanud hakkama, suunati eriinternaatkooli nii õppima kui ka elama (Suni, Randmaa, Saarlaid, Tomberg jt 1994). Eriinternaatkooli suunati ka käitumisprobleemidega lapsi, nende hulgas lastekodulapsi, kes olid „raskesti kasvatatavad“, et neist saaksid kuulekad ja valitsevat kommunistliku ideoloogiat järgivad inimesed (Tonts, 1999). Laste puhul, kes oleksid vajanud rohkem abi ja tuge, et tavakoolis hakkama saada, nähti lahendusena suunamist teise institutsiooni, mitte ei püütud neid abistada nende senises keskkonnas. Selline korraldus soodustas laste eluvõõraks jäämist ja sildistamist. Suletumas institutsioonis oli lapsel väiksem võimalus luua ja säilitada lähedasi suhteid inimestega väljastpoolt asutust, keerulisem hoida suhteid oma sugulastega ja teiste tema jaoks oluliste lähedaste inimestega.

Kui Lääne-Euroopas sai hoolekandeesutuste deinstitutionaliseerimine alguse juba 1960.-1970. aastatel (Vanemliku hoolitsuseta..., 2014), siis Eestisse hakkasid sellekohased ideed olulisele kohale jõudma taasiseseisvumise aja järel. Institutsionaalsel hooldusel olevate laste heaolu parandamiseks püüti parandada nende elukvaliteeti hoolekandeesutuste arendamisega (Vanemliku hoolituseta..., 2014), millest tulenevalt on renoveeritud ja peremajadeks ümber ehitatud varasemad suured hooned. Riiklikud lastekodud läksid järk-järgult üle kohalike omavalitsuste haldusalasse ning toimus lastekodude detsentraliseerimine. Uutest seadusandlikest alustest lähtuvalt on taasiseseisvumise aja järgne laste hoolekande suund lapsekesksem ning ideed lähtunud rohkem laste vajadustest ja heaolust. Vanemliku hooleta laste puhul on eesmärk olnud vähendada laste arvu hoolekandeesutustes ning hoolekandeesutustes viibivatele lastele võimalda peresarnast elu. Taasiseseisvumisaja järgne lastekodude süsteem lähtus algselt Lastekodude põhimäärusest, mille järgi lastekodude loomisel ja ümberkorraldamisel on olnud eesmärgiks suurte lastekodude asemele luua perelaadne korraldus, kus ühes lastekodu peres elab koos umbes 8-10 last (Suni, Randmaa, Saarlaid, Tomberg jt 1994). Lisaks nägi Lastekodude põhimäärus ette, et laps lastekodu ei vaheta ning elab ellu astumiseni ühes lastekodus (Suni, Randmaa, Saarlaid, Tomberg jt 1994). Alates 2007. aastast võeti kasutusele „asenduskodu“ termin ning uue kehtima hakanud asenduskoduteenuse korraldust ja osutamist käsitleva regulatsiooniga kehtestati konkreetsemad nõuded asenduskoduteenuse sisule ja osutamise tingimustele.

1.5.2 Asenduskoduteenus Eestis tänapäeval

Käesoleval ajal on Eesti asenduskodude poliitika suund arendada asenduskoduteenust peresarnasemaks hooldusvormiks, et tagada asutustes kasvavate vanemliku hoolitsuseta laste vajadustele vastav keskkond. Asenduskoduperes elavate laste arv on aastate lõikes vähenenud. Kuni 2010. aastani võis ühes asenduskoduperes elada kuni 10 last, aastatel 2010-2019 kuni 8 last (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015 § 160 lg 1). Kui asenduskodu pere lastest üle poole on alla kolmeaastased või raske või sügava puudega lapsed, peab asenduskodu peres päevasel ja õhtusel ajal viibima kaks kasvatusala töötajat või perevanem ja kasvatusala töötaja.

2014. aastal 31.detsembri seisuga oli asenduskoduteenusel 1056 last, aastal 2013 oli asenduskodus elavate laste ja noorte arv 1071 ja 2012. aastal 1096. Asenduskodu teenust pakuvad 2014. aasta seisuga 36 asutust. (Statistikaameti veebilehekül, i.a)

1.5.3 Kasvatajate rollist Eesti asenduskodudes

Asenduskodude olukorda käsitlevast uurimusest (Asenduskoduteenuse analüüs, 2013) on selgunud, et Eesti asenduskoduses ei ole piisavalt kasvatajaid/perevanemaid. Aastatel 2011-2012 viisid õiguskantsleri nõunikud läbi kontrollkäigud 18 Eesti asenduskodusse. Külastatud asenduskodudest kaheteistkümnes oli peredes rohkem kui kaheksa last, kelle eest hoolitses korraga üks kasvataja (Asenduskoduteenuse analüüs, 2013). Olukord, kus asenduskodus ei ole laste arvu kohta piisavalt kasvatajaid, kes lastega igapäevaselt tegelevad, ei soodusta kasvatajate-lastete omavaheliste usalduslike ja lähedaste suhete tekkimist ning kaasaegne asenduskoduperede süsteem ei sarnane peremudelile (Asenduskoduteenuse analüüs, 2013). Rigne Raudseppa (2012) magistritöös asenduskodudes elavate laste ettevalmistamisest iseseisvaks eluks selgus, et uurimuses osalenud kasvatajad ei kirjeldanud, et neil oleksid lähedased suhteid lastega - väga vähesed kasvatajad olid suutnud luua oma tööstaaži juures lastega usaldusliku suhte. Pinnapealsete ja kaugete suhete korral ei kujune lapse ümber keskkond, mis võimaldaks turvalisuse ja kuuluvusvajaduse rahuldamist. Samuti ei õpi laps püsivate lähedaste suhete loomist, mistõttu ei pruugi hilisemas elus osata arendada ja hoida turvalisi lähedasi, usalduslikke suhteid ka teistega.

Eestis käesoleval ajal kehtiva Sotsiaalhoolekande seaduse (2015) järgi on asenduskodu ülesanne lapse hooldamine, kasvatamine, arendamine ja turvalisuse tagamine ning asenduskodus viibiva lapse kohta käiva teabe ja dokumentide kogumine. Nende ülesannetega tegelevad igapäevaselt peamiselt kasvatajad. Kuigi asenduskodusid on järjest enam ümberkujundatud peremajadeks, selgub Ingrid Kase (2006) uurimusest, et formaalsed ümberkorraldused ei taga lapsekeskset kasvatust ega kodutunnet, mistõttu ei pruugi peremajade loomisega muutuda pakutava asenduskoduteenuse sisu. Asenduskodus elades võivad olla lapsel head elamistingimused ja pädevad ning hoolivad kasvatajad, kuid neil ei ole sellist vastutust laste ees nii nagu vanematel või kasuvanematel peres last kasvatades. Vanemad tunnevad perekonnas lapsevanemaks saamisega kaasa tulnud kohustust lapse kasvatamise suhtes, nad võtavad lapse heaolu, käekäigu eest vastutuse ning hoolivad temast tingimusteta ning elavad kaasa lapse õnnestumistele ja ebaõnnestumistele. Siin võib seos ka ühiskondlike normidega, et vanemalt oodatakse vastutuse võtmist lapse eest. Institutsioonist ja kasvatajate töösuhtest tulenevalt võib juhtuda, et asenduskodus elava lapse eest võib küll kasvataja hoolitseda oma parimal viisil, kuid lähedaste suhete arenemist võib takistada asjaolu, et kasvatajaid seob asenduskodu ja lastega töösuhe, mistõttu suhteid lastega mõjutavad nii asenduskodu argipäeva korraldus (nt töögraafikud) kui ka ümberkorraldused asenduskodutöös (vt nt Matela, 2015). Seetõttu võivad suhted laste ja kasvatajate vahel olla katkendlikud või lõppeda kasvataja töölt lahkumisega. Samuti ei pea seadusandlikud regulatsioonid kasvatajaid vanematega võrdseteks. Perekonnaseaduse järgi on vanemal kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest, samuti on vanematel isiku- ja varahooldusõigus ja seega õigus otsustada lapsega seotud asju. Asenduskodu kasvatajale ei anna seadus selliseid õigusi ja kohustusi nagu vanematel perekonnas last kasvatades. Asenduskodus elava lapse eestkostja ülesandeid täidab valdavalt tema elukohajärgne linna- või vallavalitsus, kes on ka lapse seaduslik esindaja ja kellele kuulub lapse isiku- ja varahooldusõigus (vt Perekonnaseadus §179), samas kui asenduskodule kuulub lapse tavahooldusõigus. Eesti seadusandlus jagab vastutuse asenduskodus elava lapse eest kohalikule omavalitsusele kui ka asenduskodule, mistõttu võivad tegevused lapsega ja vastutus lapse eest olla kohati hajutatud ning segadust tekitavad. Võib arvata, et see on üks põhjus, miks kasvatajad ei pruugi tunda vajadust võtta suurt vastutust lapse eest.

Asenduskoduteenuse kitsaskohad on seotud institutsioonist määratud suhetega ning asutuse töökorraldusega, mis võivad takistada lähedaste suhete ning turvatunde kujunemist. Kogemused suhetest mõjutavad asenduskodu kasvandikke ning kui pikka aega asenduskodus

elav laps ei koge seda erilist lapse ja vanema suhet, milles täiskasvanu võtab vastutuse tema heaolu eest ning armastab ja hoolib temast tingimusteta, siis ei pruugi ka laps seda suhtemustrit õppida, omaks võtta ning omakorda oma lastele edasi anda.

Eesti asenduskodudes on oluline turvatunnet pakkuva ja stabiilsema keskkonna loomine, mis muuhulgas soodustaks kasvatajate ja laste omavaheliste lähedasemate suhete kujunemist. Nendega on võimalik tegeleda nii asenduskodude, kohalike omavalitsuste kui ka seadusandlikult tasandilt. Käesoleval ajal tegeletakse asenduskodude ümberkorraldamisega suuresti füüsilise keskkonnaga, kuid püütakse reguleerida ka suhete tasandit kasvatajate arvu määravate regulatsioonidega. On tähtis, et asenduskodudes oleks piisavalt kasvatajaid, et neil oleks võimalik lastega rohkem aega individuaalselt koos olla. Samuti on oluline, et lastega töötavad inimesed oleksid teadlikud lapsi toetavatest ja elus edasiahitavatest asjaoludest – muuhulgas ka kiindumussuhtest ja säilenõtkust toetavatest kaitsefaktoritest. Soodustades turvalisemat ja stabiilsemat keskkonda luuakse eeliseid institutsioonis kasvavate laste ja noorte säilenõtkuse toetamiseks.

1.6 Probleemiseade

Sotsiaalhoolekande seadus (2015) näeb ette asenduskodudes elavatele lastele turvalist ja arenguks soodsa elukeskkonna võimaldamist peresarnaste elutingimustega, kus nende põhivajadused oleksid rahuldatud ning toimuks ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena. Kuigi Eestis on järk-järgult üle mindud peresarnasele asendushoolduse vormile, on tegu siiski institutsionaalse hooldusega, mistõttu avalduvad perelaadse asenduskoduteenuse puhul institutsionaalse hoolduse probleemid. Institutsioonides elavad lapsed kogevad institutsiooni kultuurist tingitud ebasoodsaid mõjusid, mis tulenevad sealsetest suhetest ning asutuse töökorraldusest. Asenduskodude kasvatajad peavad oma tähtsaimaks rolliks laste edukat ettevalmistamist iseseisvaks eluks (Matela, 2015), kuid lapse arengust ja vajadustest lähtuvalt on oluline kogeda püsivaid ja lähedasi suhteid täna. Püsivate lähedaste suhete tähtsustamise ideed kannab ka John Bowlby kiindumusteooria. Kiindumusteooria järgi on tähtis, et laps esimesel kolmel eluaastal kogeks püsivat lähedast kiindumussuhet oma peamise hooldajaga, mistõttu on eriliselt oluline, et vanemliku hoolitsuseta jäänud alla 3-aastased ja väikelapsed saaksid kasvada perepõhisel hooldusel kodus keskkonnas, seda rõhutab ka „Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika

roheline raamat“ (2014). Eesti asenduskodude kontekstis on leitud, et sageli ei ole asenduskodudes piisavalt kasvatajaid, mistõttu jääb vähe aega individuaalselt koos olemiseks ja lähedaste suhete loomiseks (Asenduskoduteenus, 2013) ning enamasti pole kasvatajatel lastega lähedasi suhteid (Raudsepp, 2012). Sageli on asenduskodus elavate laste ja noorte varasemad suhted katkenud, mistõttu võib tema sotsiaälvõrgustik olla väiksem või puudulik ning asenduskodus elamise ajal ega iseseisvat elu alustades ei pruugi olla toetavaid suhteid lähivõrgustikust. Inglismaal läbi viidud uurimusest, mis käsitles institutsionaalselt hoolduselt iseseisvasse ellu siirdunud noorte kogemusi, selgus, et paljud noored, kelle elus esines suhete katkemist nii vanematega, õdede-vendadega, asenduskodu kaaslastega, mistõttu iseseisva elu alustamise perioodil puutusid kokku mitmesuguste raskustega eluga hakkamasaamisel (Cunningham ja Diversi, 2013). Erinevalt peres kasvanud lastest, ei ole institutsioonis kasvanud noortel vanematepoolset tuge, kes võiksid neile vajadusel abiks, toeks või nõuandjaks olla nii iseseisva elu alustamisel kui ka laste hoidmisel, kasvatamisel. Kuigi inimesed tulevad oma eluga toime erinevalt, siis sarnastest seisukohtadest tulenevalt võivad institutsioonides kasvavad lapsed ja noored kogeda sildistamist, mille taga on eelarvamused, et neil on raskusi oma eluga toimetulekul. Kui inimene võtab talle osaks saanud negatiivsed arvamused omaks, tekib enesestigma ning võib arvata, et see puudutab ka institutsioonides kasvanud lapsi ja noori. Enesestigma teatud mõttes taastoodab ennast, kuna inimene kannab endas eelarvamusi edasi ja seetõttu võib tegeleda võitlusega nende vastu või leida neis põhjendusi oma käitumisele. Võimalik, et sellised stigmad saavad institutsioonis elamise kogemusega inimestele osaks ka iseseisvas elus.

Lapsevanemaks saamisega kaasnevad vanemale mitmed kohustused ja vastutus. Vanemaid on väga erinevaid ja nad rakendavad väga erinevaid kasvatusstiile. Tänapäevaste lapsevanemate vanemaks olemist ja kasvatusviise on mõjutanud see, mida nad on kogenud oma esmaste hooldajate poolt ja millised on olnud nende omavahelised suhted. Institutsioonis elanud tänapäevaste lastevanemate puhul avaldavad mõju ka tema kogemused asutuses elamisest ja kasvamisest ning lapseks olemisest, kokkupuutest või kokkupuute puudumisest oma päritoluvanematega. Oma roll võib olla säilenõtkust toetavatel teguritel nii minevikust kui käesolevast ajast. Siiski ei ole teada, millised loomuomadused, suhted või keskkonnast tulenevad asjaolud võivad toetada institutsioonis elanud inimese säilenõtkust.

Minu andmetel ei ole Eestis uuritud asenduskodus elanud täiskasvanuid lapsevanemadena. Minu uurimuse eesmärk on kirjeldada asenduskodus kasvanud tänaste lapsevanemate käsitusi lapsevanemaks olemisest.

Uurimisküsimused:

- 1) Mida räägivad asenduskodus elanud tänased lapsevanemad endast lapsevanemana?
- 2) Millisena kirjeldavad oma tänase pere toimimist ja elukorraldust laste kasvatamisel?
- 3) Milliseid raskusi on nad kogunud laste kasvatamisel?
- 4) Mida nad peavad oluliseks laste kasvatamisel?

2. METOODIKA

2.1 Uurimismeetod

Käesolevas uurimuse läbiviimiseks kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit. Kvalitatiivse uurimisviisi valisin lähtuvalt soovist uurida asenduskodus elanud tänaste lapsevanemate arvamusi ja kogemusi ning nende endi tõlgendusi nimetatud teema kohta. Kvalitatiivsed uurimused on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele (Laherand, 2008). Selle uurimisviisiga püütakse saada võimalikult lai ülevaade uuritavast nähtusest ja seda mõjutavatest asjaoludest (Creswell, 2009). Kvalitatiivse uurimisviisi puhul peetakse oluliseks, et uurimus viiakse läbi võimalikult loomulikus keskkonnas, kuna see aitab paremini näha ja mõista inimesi, käitumist ja nähtust selle tavapärasest kontekstist (Creswell, 2009). Tähtsaks peetakse ka silmast-silma kohtumist.

Kvalitatiivses uurimuses on uurija ise oluline instrument, kuna tema on see, kes kogub andmeid, vaatleb käitumist, intervjuerib ning analüüsib ja tõlgendab tulemusi (Creswell, 2009). Seetõttu peab uurija ühelt poolt mõistma uuritava nähtuse tausta, konteksti, ajalugu jms ning teisalt teadvustama ja mõistma ka tema enda rolli uurimuse ja uuritava nähtuse kontekstis (Creswell, 2009).

2.2 Andmete kogumine

Andmete kogumiseks kasutasin poolstruktureeritud intervjuud ning vinjeti meetodit. Uurimisprobleemist ja töö eesmärgist lähtuvalt koostasintervjuu kava, mille esimene osa keskendus asenduskodus elamise ajale, teine osa lapsevanemaks olemisele ning kolmas osa põhines vinjeti meetodil. Poolstruktureeritud küsimused annavad suuna teatud teemadel rääkimiseks, kuid samas võimaldavad intervjuus osalejalt vabamalt rääkida sellest, mis tema jaoks on antud teema juures oluline.

Kvalitatiivne uurimisviis võimaldab kasutada vinjeti meetodit. Vinjeti kasutamisel esitatakse osalejatele situatsiooni kirjeldus ning palutakse vastata, kuidas nemad (või kolmandad isikud) selles situatsioonis käituksid või reageeriks (Barter ja Renold, 1999). Vinjeti meetod aitab esile tuua arusaamasid, arvamusi, uskumusi ja suhtumist läbi intervjuus osalejale esitatud stsenaariumite või situatsioonide lugude vastuste (Barter ja Renold, 1999). Vinjetid võimaldavad uuritaval rääkida situatsioonist nende enda sõnadega (Barter ja Renold, 1999). Vinjetti kasutamine annab võimaluse uurida konteksti, saada teada inimeste hinnanguid või arvamusi ja delikaatsetele teemadele läheneda vähem ähvardaval ja isiklikul viisil (Barter ja Renold, 1999). Käesolevas uurimuses kasutasin vinjeti meetodit selleks, et uurida laiemalt lapsevanemaks olemise ja kasvatuses teemavaldkonda ning arutleda hinnanguvabalt uurimuses osalejatega otseselt mitteseotud ja võib-olla veidi keeruliste situatsioonide üle.

Vinjeti meetodi kasutamiseks esitasin uurimuses osalejatele suuliselt situatsioon jonnivast ning mänguasja ostmist nõudvast nutvast lapsest ning palusin vanematel rääkida, kuidas nemad selles situatsioonis toimiksid. See meetod võimaldas rääkida vanematel ühest elulisest näitest seoses lastega, mis andis täiendavat infot vanemate ja laste omavahelise suhtlemise ja kasvatusviiside kohta. Lapsevanemaks olemise ja kasvatuses teemadega võib inimestel seostuda negatiivseid kogemusi, millest otseselt rääkida ei soovita. Vinjeti meetodi kasutamine võimaldab avaldada mõtteid ning arutleda mitteisikuliselt nende situatsioonide üle, millest võib-olla enda näitel arutleda ei tahaks. Situatsiooni suuliselt rääkimisel võisid tekkida väikesed erinevused, kuna vinjeti jutustasin mälu järgi. See, millist sõnavalikut hetkel kasutasin, võis mõjutada ka osalejate antud vastuseid. Kuna uurimuses osalejatel olid mitmel juhul juures ka lapsed, sain näha vanemate ja laste omavahelist suhtlust, mis võimaldas saada suulisi andmeid nii täiendada kui leida ka vastuolulist infot. Nähtud tähelepanekud lisasin oma meeldejäetud infost transkriptsioonidesse. Kuna intervjuude korduv läbi

kuulamine võimaldas meelde tuletada situatsioone ja keskkonda, meenusid erilised tähelepanekud hõlpsasti.

2.3 Intervjuudes osalejad

Uurimuses osalejate leidmisel oli kriteeriumiks, et neil oleks asenduskodus elamise kogemus ning vähemalt üks laps vanuses 2-15 eluaastat. Vanuse alampiiriks seadsin 2 eluaastat seetõttu, et selles vanuses on lapsed oma arengufaasist tulenevalt juba iseseisvamad, kasutavad sõnalist väljendust ja väljendavad muuhulgas ka jonnit, mis nõuab vanematelt teistsuguseid oskusi võrreldes väiksemate laste kasvatamisega. Seetõttu on tõenäoliselt 2-aastase lapse vanemad kogunud erinevaid kasvatusalaseid rõõme ja raskusi ning sellest tulenevalt on neil kogemusi, mille üle arutleda. Intervjuudes osalejate leidmine osutus kohati keeruliseks kõigepealt seetõttu, et mul puudusid isiklikud kontaktid ning teiseks ei olnud 4 inimest, kelle kontaktid sain, nõus intervjuudes osalema.

Kõik uurimuses osalejad olid naised. Intervjuudes osalejate asenduskodus elamise perioodid olid erineva pikkusega ning osadel vaheldus see vanematekodus elamisega. Konfidentsiaalsuse tagamiseks on kõik nimed käesolevas töös muudetud. Uurimuses osalejatel olid ka erinevates asenduskodu vormides elamise kogemused. Marie on elanud nõukogudeaegses lastekodus ning käinud eriinternaatkoolis. Agnes ja Egne elasid rühmasüsteemiga asenduskodudes. Evelin elas suure osa ajast väikeses asenduskodus, kus oli vähe lapsi ja vähe kasvatajaid, seega tema kogemus institutsioonis elamisest on veidi erinev teiste uurimuses osalejate omast. Anni elas peremajade süsteemiga asenduskodus. Osalejate leidmisel ei seadnud ma kriteeriume asenduskodus elamise perioodi või vormi osas, mistõttu mitmekesisus intervjuueeritavate vanuse kui ka erinevate asenduskoduvormide lõikes oli juhuslik.

Parema ülevaate saamiseks on tabelis 1 esitatud andmed intervjuus osalejate vanuse, esmakordselt asenduskodusse elama asumise vanuse, asenduskodus elamisest möödunud aastate arvu, laste arvu ning vanuste kohta.

Tabel 1. Uurimuses osalejad

	Marie	Agnes	Egne	Evelin	Anni
Vanus	45	26	27	29	21
Kui vanalt esmakordselt asenduskodusse elama asus	10	9	2	14	15
Mitu aastat asenduskodus elamisest möödab	29	10	9	10	3
Laste arv	11	3	1	2	1
Laste vanused	vahemikus 13 - 28	1,5, 3 ja 5	7	1,5 ja 7	2,5

2.4 Uurimuse käik

Käesoleva uurimuse raames viisin läbi 5 individuaalintervjuud institutsioonis elamise kogemusega tänaste lapsevanematega. Nendega sain kontakti tuttavate kaudu. Tuttavad, kes teadsid minu uurimuse jaoks sobivaid inimesi, rääkisid esmalt potentsiaalsetele intervjuudes osalejatele minu uurimusest ning küsisid nende nõusolekut mulle kontaktandmete edastamiseks. Seejärel võtsin nendega ise ühendust, rääkisin täpsemalt oma uurimusest ja esitasin palve intervjuudes osalemiseks. Edasi leppisime kokku intervjuu läbiviimiseks aja ja koha. Uurimuses osalejad olid mulle võõrad ning intervjuudel kohtusin nendega esimest korda. Kokku keeldus osalemast 4 potentsiaalselt sobivat osalejat. Üks keeldumist selgitav asjaolu võib olla nende varasem kogemus stigmatiseerimisega, mistõttu võisid arvata, et uurimusega püütakse neid nii öelda „testida“, kas asenduskodus elanud lapsevanem saab vanemaks olemisega hakkama või mitte. Siiski järjepideva otsimise tulemusena leidsin 2015. aasta aprillikuus neli ning novembrikuus lisaks veel ühe sobiva inimese, kes olid nõus minu uurimuses osalema.

Intervjuud viisin läbi erinevates kohtades: ühel juhul kohaliku omavalitsuse ametiruumis, ühel juhul õues tänaval, kui ema oma lapsega jalutas, kahel juhul uurimuses osalejate kodudes. Kuna kaks intervjuudes osalejat olid omavahel tuttavad, pakkus üks neist võimalust enda juures läbi viia ka teine intervjuu. Nii sain ühe osalejaga teha intervjuud samal ajal kui teine lasteaiast mõlema lapsed ära tõi. Esmakordselt kohtumise ja tundlike teemade käsitlemise tõttu oli mul hirm, et ma ei pruugi saada intervjuudes osalejatega kiiresti head kontakti, vastused võivad jääda pealiskaudseteks või neis kajastuda üldlevinud arusaamad. Enne intervjuu alustamist tutvustasin osalejatele uuesti oma uurimuse teemat ning eesmärki ning palusin luba intervjuude diktofoniga salvestamiseks. Lisaks kordasin üle, et nende isik jääb uurimuses anonüümseks ning seetõttu on nimed uurimuses muudetud. Samuti rõhutasin, et neil on võimalus küsimustele vastamisest keelduda. Neljal intervjuus osalejal olid meie vestluse juures ka lapsed, see võimaldas mul näha ka suhtlust lastega.

Need kaks uurimuses osalejat, kes olid omavahel tuttavad, jäid peale intervjuusid omavahel vestlema oma mõtetest asenduskodus elamise ajast ning emaks olemisest. Mõne hetke pärast mõistsin, et räägitav vestlus võib minu uurimuse jaoks oluline olla, mistõttu soovides vestlust mitte katkestada küsisin mitteverbaalselt diktofonile viidates nõusolekut diktofon käima panna ning salvestasin osa nende vestlusest. Peale selle vestluse salvestamist andsin uuesti teada, et salvestasin nende vestlust ja küsisin nõusolekut seda vestlust oma uurimuses kasutada, millega nad nõustusid. Nii oli mul lisada andmete hulka ka kahe uurimuses osaleja omavahelist spontaanset vestlust minu uurimuse jaoks olulisel teemal.

Intervjuude pikkus varieerus 45 minutist kuni 75 minutini. Kuna 4 intervjuu läbiviimisel olid lapsed intervjuu tegemise ajal juures, tuli lastega tegelemise tõttu mitmeid kordi intervjuusid katkestada ning hiljem intervjuude salvestusi kuulates märkasin, et seetõttu jäid poolikuks mitmed olulised mõtted.

2.5 Andmeanalüüs

Intervjuudest ja vinjetist saadud andmete analüüsimiseks kasutasin temaatilist analüüsi, mis on kvalitatiivse sisuanalüüsi üks võimalusi (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Andmete analüüsiks transkribeerisin salvestatud intervjuud. Lugesin intervjuusid üha uuesti ning püüdsin leida korduvate teemade gruppe. Neile märkisin koodid ja muude tähelepanekute

avaldumisel lisasin need juurde. Sarnaste koodidega andmed jagasin suuremateks teemadeks, millest moodustusid kategooriad. Nendest kujunesid kesksed läbivad teemad ja mille põhjal on üles ehitatud analüüsi ja arutelu peatükk. Läbivad teemad olid suhted, stigmatiseerimine, üksiolemine ja vanemaksolemise praktikad.

2.6 Eneserefleksioon

Alustasin uurimuse tegemist teoreetiliste käsitluste ja seni tehtud uurimustega tutvumisega - püüdsin saada võimalikult head ülevaadet uuritavast teemast. Siiski kohati tajusin raskusi seoses sellega, et oman vähe kogemusi ja kokkupuuteid asenduskodus elanud inimestega, mistõttu ei pruugi osata mõista või märgata kõiki olulisi aspekte käsitletava teema juures. Samuti teadvustasin asjaolu, et ma ise ei ole lapsevanem, mistõttu tõlgendasin andmeid peamiselt teoreetilistest teadmistest ja vähestest kogemustest lähtuvalt. Seetõttu juhtus andmete kogumise käigus, et mõned minu küsimused ei toonud oodatud vastuseid. Enne intervjuude läbiviimist tundsin hirmu delikaatsete teemade käsitlemise ees. Arvasin, et asenduskodus elamise kogemusega inimesed ei soovi rääkida oma laste kasvatamisega seotud negatiivsetest kogemustest või mõtetest. Eeldasin, et asenduskodus elanud tänased lapsevanemate laste kasvatamist on mõjutanud asenduskodus elamise kogemused ning varasem lapsepõlv ning nendega seoses tulevad esile ka mitmed delikaatsed teemad. See seostub ka minu enda eelarvamustega asenduskodus elanud inimeste kohta, et nad võivad olla elus kokku puutunud erinevate raskustega, mis tuleneb vanemliku hoolitsuseta kasvamisest. Intervjuudes osalejad olid minu õnneks avatud, mis hajutas minu kartused juba intervjuude alguses.

Vinjeti meetodi kasutamisel ei olnud ma kindel, kas emad, kelle lapsed on aktiivsest jonnimise east väljas ning pole pidanud jonnimise teemadega hiljuti kokku puutama, suudavad end sellesse olukorda sisse elada ning reaalsest situatsioonist kaasa rääkida. Minu kogemused vinjeti meetodi kasutamisest olid väga positiivsed. Samuti tundus, et uurimuses osalejatele meeldis ette antud juhtumi üle arutleda, kuna neil kõigil olid omad lemmikud ja nende jaoks toimivad meetodid, millest rääkisid põhjalikult ning ilmestasid erinevate näidetega. Emad, kelle lapsed olid jonniva lapse east ammu väljas, suutsid situatsiooni sisse minna, rääkisid avatult ning tõid näiteid praktilistest kogemustest. Üks uurimuses osaleja rääkis ka lapselapse näitest, kellega jonnimine ja poes asjade ostmise nõudmine on aktuaalne

teema. Vinjeti meetod andis mulle oodatust rohkem infot nii nende lapsevanemaks olemise kui ka kasvatusalaste praktikate kohta. Uurimuses osaleja, kes rääkis intervjuu ajal lapsevanemaks olemisest vähem, oli väga avatud rääkima just vinjetis esitatud situatsiooni teemal.

3. ANALÜÜS JA ARUTELU

3.1 ASENDUSKODU KUI VANEMAKS KASVAMISE KONTEKST

3.1.1 Säilenõtkust toetavad/ohustavad tegurid

Säilenõtkust toetavad tegurid võivad teoreetiliste käsitluste järgi (vt peatükk „Säilenõtkus“) tuleneda nii inimese enda loomuomadusest kui ka toetavast keskkonnast, sealhulgas lähedastest ja usaldusväärsetest suhetest. Kuna säilenõtkusel on oluline roll traumaatilistest kogemustest ülesaamisel, otsisin analüüsi käigus, milliseid toetavaid või ohustavaid faktoreid ilmnis intervjuudes osalenute juttudes asenduskodus elamise ajast.

3.1.1.1 Usalduslikud suhted kasvatajatega

Asenduskodus elavale lapsele ja noorele on eeldatavasti olulised suhted kasvatajatega. Anni rääkis püsivast usalduslikust suhtest kasvatajaga asenduskodus elamise ajal, mis jäi kestma ka peale asutusest lahkumist kuni käesoleva ajani.

Anni: „Ühe kasvatajaga olen ma praegugi. Ta läks ka sealt töölt ära, aga temast sai küll tõesti mulle nagu ema. /--/tema on küll mulle nagu ema eest, et jäimegi nagu suhtlema.“

Kasvatajast räägib Anni väga positiivselt ning peab teda oluliseks inimeseks enda elus kasutades võrdluseks väljendit „nagu ema“. Võimalik, et selline lähedane suhe nende vahel kujunes omavahelisest sobivusest, mille tekkimist võib olla väljastpoolt keeruline mõista ning korraldada. Kuna Anni oli elanud peremajade süsteemiga kaasaegses asutuses, on võimalik, et

tema väga lähedane suhe kasvatajaga on just kaasaegsete peresarnaste asenduskodude arendamise positiivne näide. Kasvataja on ehk saanud oluliseks seetõttu, et Anni sai lähedaseks ka kasvataja pereliikmetega, näiteks Anniräägib sellest, et kasvataja enda tütar tuli talle sünnituse juurde toeks. Lähedased suhted kasvataja pereliikmetega ning teadmine, et kasvataja on vajadusel olemas ka töövälisel ajal, võisid luua Annile võrdlusi perekonnaga. Kiindumussuhte teooria kohaselt tekib lapsel lähedussuhe inimesega, kes rahuldab tema füüsilisi ja emotsionaalsed vajadusi, millest mõlemad osapooled tunnevad naudingut ja rahulolu ning selle heaks eelduseks on omavaheline koosolemise aeg. Üks võimalik selgitus usaldusliku suhte kujunemisele on ühiselt veedetud aeg nii asenduskodus kui ka kasvataja töövälisel ajal muus keskkonnas. Annil on võimalik olnud pöörduda kasvataja poole vastavalt vajadusele, nagu perekonnas on laste võimalik pöörduda ema või teiste perekonnaliikmete poole ja ehk sellepärast Anni nimetabki kasvatajat „*nagu emaks*“. Asenduskodust kaasa saadud püsiv usalduslik suhe kasvatajaga on tõenäoliselt üks Anni säilenõtkust toetavaid tegureid.

Ka Agnes rääkis positiivsetest kogemustest ühe kasvatajaga, kes tuli tema ellu asenduskodus elamise viimasel aastal.

Agnes: „/--/ Tema oli nagu temaga oli palju parem kontakt, sest ta nagu alati ütles, et kõik, mis teed, teed iseendale noh. Ja siis ta ei olnud nagu mingi närija ja koguaeg nagu süüdistaja ja nagu et. Mõnikord minus ei olnudki viga /--/ aga pigem see, et vahepeal kaitset oma kasvataja poolt.“

Agnese kirjeldab kasvataja kasvatusstiili, milles oli tasakaal nõudlikkuse ja toetuse vahel, mis on sarnane Baumrindi kasvatusstiilidest autoriteetse vanemlusstiili. Nii nagu autoriteetse kasvatusviisi puhul arvatakse olevat positiivne mõju lapse heaolule, väljendab ka Agnes, et selle kasvatajaga olid head suhted ning tema kasvatusviis oli noore jaoks aktsepteeritav ning tõhus, pakkudes piisavalt kaitset (*kaitset oma kasvataja poolt*) ja iseseisvust (*kõik, mis teed, teed iseendale*). Beek ja Schofield (2004) on asenduskodude kasvatajate pädevusi käsitledes välja toonud, et peenetundelised kasvatajad on võimelised aitama arendada lapses enesehinnangut luues keskkonna, milles lapsed saavad tunda saavutusi, teostavad jõukohaseid ülesandeid, saavad kiita ja tunnevad end väärtuslike ja erilistena. Samal ajal on nad realistlikud lapse potentsiaali suhtes ja aktsepteerivad lapse tugevuste ning raskuste osas (Beek ja Schofield, 2004). Kasvatajate pädev töö on hea baas sellele, et asenduskodus elavad lapsed võiksid end tunda väärtuslike ja erilistena. Selle alla kuulub nii noore inimese

mõistmine, aktsepteerimine kui ka tugevuste rõhutamine ning nõrkuste arendamine. Agnese jutust ilmneb, et tema ja kasvataja hea suhte aluseks oli noore inimese mõistmine ja aktsepteerimine, aga ka kasvataja poolt pakutud kaitstuse ja turvatunne. Võib arvata, et kuna Agnes oli asenduskodus elamise viimasel aastal 15-16 aastane, oli selline suhtumine kasvataja poolt noorele inimesele vastuvõetavam ja samas ka oma tegude tagajärgedele mõtlemapanev. Hooliv ja mõistlikult nõudlik kasvatusviis soodustab lähedase suhte kujunemist ning võimaldab tõsta usaldust maailma vastu. Lapsele on kehtestatud teatud piirid ja reeglid, mis aitavad tal maailmast aru saada ning tajuda turvalise kohana. Teisalt tunneb laps, et temast hoolitakse ja tema heaolu on kellelegi oluline. Selline tasakaal nõudmiste ja hoolivuse vahel annab lapsele hea kogemuse positiivsest kasvatuses ning on heaks baasiks usalduse tekkimisel, mis võib olla ressursiks ka tulevikus uute suhete loomisel ning oma laste kasvatamisel.

Anni loole on iseloomulik, kuidas suhtlemine nii kasvataja kui ka pereliikmetega ning ilma ajaliste piirideta, on tõenäoliselt olnud heade suhete loomise aluseks. Agnese head suhted on seotud sellega, et temale sobis tasakaal iseseisvuse ja turvalisuse vahel, mida kasvataja võimaldas.

3.1.1.2 Kasvatajate vahetumine

Mitte alati ei olnud uurimuses osalejate kogemused kasvatajatega ja nendega suhete loomisel positiivsed. Egne ja Agnes elasid ühes ja samas rühmasüsteemiga asenduskodus ning nad mõlemad rääkisid kasvatajate vahetumisest. Egne rääkis lähedasest suhtest kasvatajaga, kuid ilmnas, et mõne aja möödudes vahetati rühmades kasvatajaid ning uuega lähedast suhet ei saavutanud.

Egne ja Agnes elasid ühes ja samas rühmasüsteemiga asenduskodus ning nad mõlemad rääkisid kasvatajate vahetumisest. Egne rääkis lähedasest suhtest kasvatajaga, kuid ilmnas, et mõne aja möödudes vahetati rühmades kasvatajaid ning uuega lähedast suhet ei saavutanud.

Egne: „/--/minu enda kasvataja Meeli /--/vahepeal vahetati ära nagu kasvatajad. Et siis oli mul nagu teine kasvataja, sihuke hästi noor sellel ajal, kui mina olin ikkagi teismeline ja minu kasvataja oli ikkagi seal kahekümnendates /--/ma sain temaga läbi, aga ma ei aktsepteerinud teda kui selliselt. Et minu jaoks tema käsk ei olnud mingi käsk /--/“

Kasvataja nõudmiste mittetäitmise taga võib olla teismelise asenduskodus elava lapse soov noor kasvataja „proovile panna“, testida mõlema osapoole võimu piire. Õiguskantsleri kontrollkäigust ühte Eesti asenduskodusse selgus, et kasvatajatel ei ole alati laste hulgas autoriteeti ning see on üks võimalik põhjus, miks lapsed seatud reeglitest kinni ei pea, mistõttu peab õiguskantsler vajalikuks kasvatajate koolitusi ja juhendamist arendamiseks nende vanemlike oskusi teismeliste ja käitumisraskustega noorte suunamisel (Kontrollkäik..., 2015). Kasvatajate kasvatusstiilid võivad olla väga erinevad, kuid autoriteedi puudumise taga võib olla järeleandlik/lubav või autoritaarne kasvatusviis. Järeleandlik/lubav kasvatusviis võib tekitada lapsele segadust, kuna ühelt poolt väljendub täiskasvanu poolt hoolivus, teisalt pole järjepidevaid nõudmisi ning lapsel on suur otsustusvabadus ka seal, kus vajaks täiskasvanu poolt turvalisi piiranguid. Kuna järeleandlik stiil tekitab segadust nii lapse enda kui ka täiskasvanu rolli, vastutuse ja kindlustunde osas, ei pruugi laps suhtuda täiskasvanusse kui autoriteeti. Autoritaarset kasvatusstiili iseloomustavad ranged nõudmised ning vähene reeglite põhjuste selgitamine. See kasvatusviis tekitab lapsele pigem ärevust kui austust. Egne mainib kasvataja käske, millest võib oletada, et kasvataja rakendas reeglite-käskudega distsiplineerimist ning samas on võimalik, et kasvataja ei olnud reeglite ja nõudmistega järjepidev. Ehk kasvataja „proovile panemisega“ püüab laps saada võimu mingite otsuste tegemiseks ning oma valikuvabaduste ning iseseisvuse laiendamiseks. Kasvatusstiilide teooria järgi on lapse heaolule parim positiivne kasvatusviis, mis Baumrindi teooria järgi on autoriteetne vanemlusstiil, mis hõlmab endas palju aktsepteerimist, soojasid tundeid ning tähtsustab põhendamist ja selgitamist lapse sotsialiseerimisel ning käitumise kujundamisel (Covell ja Howe, 2015). Asenduskodus autoriteedi saavutamiseks on oluline, et kasvataja oleks nii toetav kuid ka asjakohaselt nõudlik ja selgitav. Autoriteeti aitavad tõsta kasvataja enesekehtestamis- ning suhtlusoskused ning usalduslik suhe lapsega. Lähedases ja avatud suhtes on lihtsam arutada ja selgitada asenduskodus seatud reegleid, toimunud situatsioone. Samuti on vabamas ja mõistvamas õhkkonnas kergem seatud reegleid omaks võtta.

Lisaks Egnele rääkis töötajate vahetumisest ka Agnes, kes kirjeldas kasvatajate „läbi jooksmist“, kui ei jõudnud ühega ära harjuda, kui juba tuli nende rühma kasvatajaks uus inimene. Asenduskodu puhul on tegemist siiski asutusega, kus institutsiooni töökorraldus määrab suhteid ning kasvatajaid seob asenduskodu ja sealsete lastega siiski töö, mistõttu ei ole ebatavaline, et kasvatajad vahetuvad.

Teisalt lastel, kes ei ole varajases lapseas kogenud püsivat lähedast kiindumussuhet, võib muutustega kohanemine olla raskem, kui turvalist kiindumussuhet kogenud lastel (Allerton,

2012). Uute kasvatajatega kohanemine võib asenduskodus elava lapse jaoks olla keerulisem, kuna eelmistest suhetest eraldamisest tulenevalt on laps tõenäoliselt kogunud negatiivseid tundeid. Uue kasvatajaga kohanemine võtab aega, kuna lapsel võib olla hirm, et ka temaga ei pruugi jääda suhe püsivalt kestma. Võib arvata, et Egnel, kes oli kogunud lähedast ja usalduslikku suhet oma eelmise kasvatajaga, keda ta nimetab „*minu enda kasvataja*“, võisid olla negatiivseid emotsioonid ja hirmud seoses nende omavahelise suhte kaugenemisega. Uue kasvatajaga kohanemine võis olla lapse jaoks aeganõudev protsess teadmatusest, kuidas jätkuvad suhted eelmise lähedase kasvatajaga ning kui püsivaks jäävad suhted uuega. Ei ole teada, kuidas lastele selgitati kasvatajate vahetust ning võimalik, et rolli mängis ka ebapiisav kommunikatsioon.

Kuna kasvatajate vahetumine ei soodusta lapse turvatunde kujunemist, võib kasvatajate vahetumine asenduskodus elava lapse jaoks olla säilienõtkust mittetoetavaks teguriks.

3.1.1.3 Usalduslike suhete puudumine

Lähedaste suhete puudumine on kirjanduse alusel säilienõtkust takistav faktor. Usalduslike suhete puudumisest täiskasvanutega asenduskodus elamise ajal rääkisid mitmed uurimuses osalenud. Näiteks Marie: „*Ei, siukest inimest ei olnud. Kõik, mis oli, oli enda sees ja nutsidki õhtul patja ja hommikul jälle ülesse ja... Sellist ei olnud jah.*“

Asenduskodus elamise ajal ei olnud Mariel lähedasi suhteid kasvatajatega ehk seetõttu, et nõukogudeaegne institutsioonide ülesehitus ega ka asenduskodude süsteem ei soodustanud kasvatajate-laste omavaheliste lähedaste suhete tekkimist (vt peatükk „Asenduskodude ajalugu Eestis“). Aga ka Egne, kes elas asenduskodus taasiseseisvunud Eestis, kui oli hakatud tähelepanu pöörama laste eluolule asenduskodudes, rääkis usalduse puudumisest uue kasvataja vastu: „*/--/Kõike talle kindlasti ei rääkinud jah, aga lihtsalt selline normaalne läbisaamine oli/--/.*“

Egne räägib usalduse puudumisest uue kasvataja suhtes, mis tulenes kasvatajate vahetumisest ning vähene usaldamine võib olla üks põhjus, miks selle kasvatajaga lähedast suhet ei kujunenud. Usalduslikke suhteid täiskasvanutega ei olnud kuni asenduskodus elamise viimase aastani ka Agnesel: „*Mul väga ei olnud [usalduslikke suhteid]. /--/ minul see, kes kasvataja*

minule määrati, siis nagu meil ei olnud nagu klappi temaga nagu. Ja siis pigem ma trotsisin koguaeg ta vastu.“

Agnes ja Egne elasid asenduskodus taasiseseisvunud Eesti ajal, kus järjest enam on tähtsustatud kasvatajate ja laste lähedasi suhteid ning lastele usalduskasvataja võimaldamist. Agnes räägib, et ka nende asenduskodus määrati kõigile lastele usalduskasvatajad, mille eesmärgiks oli ilmselt määratleda üks konkreetne inimene, kes lapse murede ja rõõmudega tegeleb. Vaatamata sellele, et lastele määrati üks kindel inimene, räägib näiteks Agnes, et temal ei tekkinud selle inimesega usalduslikke suhteid. Võib arvata, et kui laps ei saa ise valida omale usaldusisikut ja ta on määratud kellegi teise poolt, siis võib nende omavaheline suhe jääda kaugeks. Laps ei pruugi leida selle inimesega head kontakti ning see ei soodusta lähedussuhte kujunemist. Lapse osalemine usaldusisiku leidmisel on tähtis seetõttu, et soodustada omavahel sobivate inimeste kokkusaamist ning lähedaste suhete kujunemist.

Samuti võib lähedaste suhete kujunemist takistada olukord, kus kasvatajaid ei ole laste arvu kohta piisavalt. Eesti asenduskodusid käsitlevas uurimuses on selgunud, et sageli ei ole asenduskodudes piisavalt kasvatajaid (Asenduskoduteenus, 2013), mistõttu jääb omavaheline koosolemise ja koostegutsemise aeg lühikeseks. Lapse ja kasvataja ühiselt veedetud aeg soodustab nende suhte kvaliteedi arengut. Uurimustest (vt nt Raudsepp, 2012) on teada, et kasvatajatel ei ole sageli lastega usalduslikke suhteid ning ühe põhjusena toovad kasvatajad välja oma teadmatus lapse „tausta“ osas. Võib arvata, et kasvatajad peavad taustainfot oluliseks, kuna see aitaks mõista, mida laps on pidanud elus läbi elama. Seda infot omades oleks kasvatajal lihtsam lapsele läheneda teades, millised võivad olla lapse jaoks tundlikumad teemad. Samuti võib rolli mängida stigma. Kui kasvatajal puudub info lapse mineviku kohta, suhtub ta tõenäolisemalt lapsesse oma oletuste pinnalt eelarvamustega.

Võib öelda, et nii asenduskodude tegevusel kui ka regulatsioonidel ja korraldustel on oluline roll asutusesiseste suhete kvaliteedi kujunemisel.

3.1.1.4 Usalduse kaotamine

Intervjuudest tulid välja mõned situatsioonid, milles intervjuudes osalejad kirjeldasid usalduse kaotamist täiskasvanute vastu, kes asenduskodudes töötavad. Näiteks rühmasüsteemiga asenduskodus elanud Agnes: „*Minu enda kasvataja usaldus, kes mu esimene kasvataja oli,*

läks juba selle pärast usaldus ära, meil oli psühholoog /--/ ta koguaeg rõhutas, et see jääb meie omavahele onju. Ja siis pärast jõudis see kasvatajani, minu kasvatajani, ja pärast ma kuulsin pärast veel teiste laste käest seda juttu.“

Agnes kirjeldab olukorda, kus talle tundus, et asenduskodus töötavad täiskasvanud olid kuritarvitanud tema usaldust. Agnes rõhutab erilist pettumust enda kasvataja osas, kelle kaudu psühholoogile usaldatud info jõudis teiste lasteni. Sellised kogemused lastele, kes tulenevalt oma eelnevast elust ei pruugi olla kogenud kiindumussuhet või kellel võib olla üldiselt raskusi täiskasvanute usaldamisega, võivad suurendada usaldamatust ja turvatunde vähenemist teiste inimeste ja maailma suhtes. Kui laps kogeb, et täiskasvanud ei ole olnud usaldusväärsed, võib ta hakata maailma nägema kui vaenulikku ja hüljavat kohta ning võib teistest inimestest võõranduda (Coleman, 2000). Võib arvata, et vanemliku hoolitsuseta laps on kogenud varasemate oluliste suhete katkemist ning seetõttu on tundlikum uute suhete loomise osas. Asenduskodus, kus kasvatajad ja teised tugispetsialistid on oluline ressurss lapsele turvatunde loomisele või taastamisele kaasaaitamisel, võib lapsele lubatud konfidentsiaalsuse rikkumine vähendada usaldust nii töötajate kui ka keskkonna vastu. Nii nagu Agnes rõhutab pettumust oma kasvatajas, võib öelda, et lapsed ootavad usaldust eelkõige enda kasvatajalt. Seetõttu on oluline kasvatajatel teadvustada enda ja oma sõnade ja tegude rolli nende laste elus, kelle eest vanemad hoolt ei kannu. Selleks, et asenduskodus elav laps ei tajuks maailma vaenuliku ja hüljava kohana on oluline, et ta tunneks usaldust tema ümber olevate oluliste inimeste suhtes. Usaldus inimeste vastu võimaldab tulevikus luua lähedasi ja usaldusväärseid suhteid ka teiste inimestega, mis kõik võivad olla säilenõtkust toetavad.

3.1.2 Toetusvõrgustiku loomise võimalused asenduskodus

Iga inimene soovib olla kellegi jaoks tähtis, kuuluda kuhugi ning tunda kindlustunnet, et vajadusel saab oma olulistele inimestele toetuda. Enamasti rahuldavad neid vajadusi inimese lähedased inimesed. Asenduskodus elavatel lastel ja noortel on sageli vähem püsivaid suhetevõrgustikke juba seetõttu, et mitmed varasemad olulised suhted on katkenud ning suhete kvaliteeti kasvatajatega mõjutavad institutsioonist tulenevad mõjutused. Selleks, et asutustes elavate laste ja noortel oleks suhetevõrgustik, millele toetuda, on tähtsad püsivad suhted erinevate inimestega.

3.1.2.1 Suhete säilitamine õdede ja vendadega

Selleks, et lapsel säiliks tema jaoks olulised suhted lähedastega, on oluline, et õed ja vennad saavad elada samas asenduskodus ning samas rühmas/peres. Lisaks on tähtis, et õed ja vennad saaksid omavahel suhelda ilma reeglite ja piiranguteta. Mõned aastad tagasi peremajasüsteemiga asenduskodust iseseisvasse ellu astunud Anni räägib, et neid paigutati õdede-vendadega ühe asenduskodu erinevatesse peredesse ning üksteisega kokku saamine ei olnud alati lihtne.

Anni: *„Ja õed-vennad nagu jaotati kolme pere peale kõik laiali. /-/-/ mulle ei meeldinud see, et kui sa tahtsid oma õele või vennale külla minna või noh, tahtsid tema juurde minna, siis sa pidid küsima, kas neil on midagi või kas nad teevad praegu midagi ja siis luba küsima. Ja siis läksidki teistpidi tagasi ja sa ei saanudki oma õe või venna juurde minna.“*

Asenduskodus elavate laste ja noorte puhul aitab õdede ja vendadega lähedane suhtlemine toetada endiste sidemete säilimist. Ehkki õdede-vendade samas asenduskodu peres elamist nägi ette eelmine Sotsiaalhoolekandeseadus (1995) ning nüüd sätestab seda kehtiv Lastekaitseadus (2014, § 34 lõige 3), mille järgi õdede ja vendade lahutamine pärast perekonnast eraldamist võib olla vaid äärmuslik abinõu olukorras, kus nende kokkujäämine ohustab oluliselt nende heaolu või õigusi, näitab Anni juhtum, et reaalsuses ei ole see täielikult rakendunud. Pole teada, kas Anni ja tema õde-vennad lahutati asenduskodust seetõttu, et ühes peres ei olnud mitme lapse jaoks ruumi või muudel põhjustel, ent kuna Anni seda meenutab kui asjaolu, mis talle ei meeldinud, siis võib arvata, et tema jaoks oli tähtis jätkata piiranguteta suhtlemist oma õdede ja vendadega. Siinkohal on oluline roll kohalikul omavalitsusel, kelle ülesanne on leida laste huvidest, mitte asenduskodu vajadustest lähtuv lahendus. Kui puudub võimalus laste ühte peresse paigutamiseks, on oluline nende omavahelise suhtlemise toetamine ja lähedaste suhete säilitamine. Anni räägib, et teises peres kasvavate õdede ja vendadega suhtlemine ei olnud lihtne, kuna eeldas planeerimist ning teise pere elukorralduse arvestamist. See, et Eesti asenduskodude korraldus ei võimalda kõigil ühe pere lastel elada samas asenduskoduperes ning omavahel piiranguteta suhelda, näitab, kuidas institutsionaalne süsteem loob õdesid-vendi teineteisest eraldava keskkonna ega toeta lähedaste sidemete jätkumist. Asenduskodus elavate laste puhul on õdede ja vendadega suhtlemise ja koos olemise võimaldamine üks viis hoida ja tugevdada stabiilseid ja lähedasi suhteid oma pereliikmetega, mis aitavad lapsele luua turvalisus- ja kindlustunnet ning toetada säilenõtkust asenduskodus elamise ajal. Lähedastest suhtest õdede ja vendadega saavad lapsed

kindlustunde oluliste suhete jätkumisest ja püsimisest, mis omakorda soodustab ontoloogilise julgeolekutunde kujunemist. Sellest tulenevalt julgeb inimene olla tema ise, usaldada teisi inimesi ja luua lähedasi suhteid ning tunda maailma turvalise paigana, mis omakorda aitab oma eluga toime tulla.

3.1.2.2 Suhete loomine asenduskoduväliste inimestega

Asutustes elavate laste toetusvõrgustikku võivad kuuluda ka asenduskoduvälised inimesed. Evelini jutust selgus, et asenduskodus elamise perioodil kõige lähedasem ja usaldusväärsem täiskasvanu oli vanaema, kes elas teises asulas, kuid kellega nad suhtlesid sageli. Evelin põhjendab, miks ta vanaema juurde elama ei saanud asuda, andes mõista, et kuigi neil olid head suhted, ei olnud mitmeid asjaolusid arvestades vanaema juurde kolimine mõistlik. Siiski on vanaema Evelini jaoks oluline inimene, ning suhet vanaemaga võib pidada Evelini säilenõtkust toetavaks teguriks.

Agnes, Evelin ja Anni rääkisid, et asenduskodust lahkumise perioodil olid neil lähedased suhted kaaslastega paarisuhtest, kelle juurde peale asenduskodust lahkumist elama asusid. Nad toovad välja sujuvat üleminekut asenduskodust iseseisvasse ellu.

Evelin: „*Minul läks see sujuvalt /--/ mul oli selleks ajaks oma poiss-sõber tekkinud, ma olin rase, abiellusime ja siis ma läksingi nagu otse oma elu peale.*“

Asenduskodus elava noore toetusvõrgustikku võivad kuuluda ka kaaslased paarisuhtest. Asenduskodus elanud noortel, kes minevikus võivad olla kogenud vähe lähedust, võib ühelt poolt olla suhtes olemise ning kaaslasega kooselu alustamise puhul tegemist lähedusvajaduse rahuldamisega. Teisalt on asenduskodust lahkudes hea ja turvaline teada, et on koht ja inimene, kelle juurde minna. Asenduskodude noorte iseseisvaks eluks valmisolekut käsitletud Praxise uurimusest selgus, et paarisuhtest kaaslastega ning koheselt peale asenduskodu kooselu alustamisel on nii edukaid kui ka ebaõnnestunud näiteid (Turk, 2011). Agnesel, Evelinil ja Annil olid kaaslased juba asenduskodus elamise ajal ning seetõttu oli neil koht ja juba lähedaseks saanud inimene, kelle juurde elama minna. Suhted on püsunud tänaseni, mistõttu nende puhul võib oletada, et suhted on olnud säilenõtkust toetavad ja kaaslastest on saanud olulised inimesed nende toetusvõrgustikus.

Samas ei pruugi kaaslasega kokkukolimine pärast asenduskodu osutada alati positiivseks, kuna niivõrd varajases nooruses tehtud kaaslasevalikud ei pruugi olla õnnestunud (Turk, 2011). Marie räägib, et pärast asenduskodust lahkumist arenesid suhted nii esimese kui ka teise mehega suhteliselt kiiresti. Marie ja tema esimese mehe suhe ei kestnud kaua.

Marie: „*[Esimese lapse sündimise ajal] siis ma elasin esimese mehe ema juures. Ämma juures nagu. Aga see elu ei kestnud meil kaua, kuskil pool aastat, sest et noh, mees hakkas ringi käima ja siis ma... läksin selle teise mehe juurde. Et tema kutsus ja mina läksin.*“

Collins, Jordan ja Coleman (2007) käsitlevad perekonna arengufaase, milleks on abielu/partnerlus, väikeste lastega perekond, kooliealiste lastega perekond, teismelistega perekond ja kodust lahkuvate noortega perekond jne. Uue suhte loomine nõuab kohandumist, kompromisse ja rasket tööd - tuleb kohaneda teineteise väärtustega, käitumisega, tunnete ja harjumustega (Collins, Jordan ja Coleman, 2007). Iga faas perekonna elutsüklis nõuab kohanemist uute rollide ja ülesannetega ning lahendamata jäänud probleemid ühes faasis soodustavad uusi probleeme järgmistes tsüklites (Collins, Jordan ja Coleman, 2007). Kooselu ja suhte püsivus sõltub ka sellest, kuidas kaaslased paarisuhtes teineteisega kohanevad ja iga etapi ülesandeid täidavad. Marie ja tema teise mehe suhtes toimus üleminek kooseluks kiiresti ning lisaks oli Mariel väike laps eelmise mehega. Võib arvata, et uue mehega partnerlusega kohanemise faas jäi lühikeseks, mistõttu on tõenäoline, et kõiki esimese faasi ülesandeid ei jõutud täita, kuna tuli hakata kohe lapse kasvatamisega seotud kohustusi täitma. Olukord, kus uutele rollidele üleminekud toimuvad kiiresti, võivad jääda olulised paarisuhte arenguetapid läbimata ning kui kindlat baasi ei ole suhtes loodud, võivad hiljem avalduda rahulolematuse ja probleemidena. Probleemidest paarisuhtes räägib ka Marie.

Marie: „*Noh, ta [mees] ei lubanud mind lihtsalt kodust välja. Ega ma ei tohtinud kusagil käia ega mitte ühtegi sõna rääkida. Et olingi nagu kodu vang ühesõnaga. Et peadki olema ainult kodus.*“

Tõsisemad probleemid avaldusid tõsisemalt siis, kui naine ootas kolmandat last.

Marie: „*/--/ ta näiteks teritas minu nähes nuga ja pani mulle noa kõri peale ja ütles, et tõmbab kõri läbi. Siis ta on mind, kui mul pikad juuksed olid, keeras mu patsi ümber kääre ja tõmbas mu trepist alla. Siis ta on tahtnud maja õhku lasta gaasiga. Bensiiniga ta pani koridori põlema, aga üks meesterahvas tuli ja siis kustutas tule ära, muidu oleks läinudki ilmselt. Et noh päris siukseid jõhkraid asju. /--/ Alati see oli ikkagi siis, kui ta purjus oli. Aga siis ta lasi*

lapsed trepi peale nutma, et ma lähen tagasi. Siis suurem poiss käis pärast otsimas, ootas kuni isa magama jäi, siis käis otsimas, tõi mulle riided tagantjärgi, sest sügisene külm aeg oli. Jooksin lihtsalt paljalt toast välja. Ja lasi lapsed trepipeale nutma, et ma lähen tagasi, aga ma teadsin, mis toimuma hakkab. /--/“

Võimalik, et paarisuhet on mõjutanud varasemate lähedaste suhete puudumine asenduskodus elamise ajast. Võib oletada, et asenduskodus elanud Marie, kellel puudusid eelnevalt lähedased suhted, alustas kooselu mehega, keda lähemalt ei tundnud. Suhte alguses enamasti ei märgata teineteise puudusi, vaid ollakse armunud ning kõik tundub positiivne. Vähe turvalisi usalduslikke ja lähedasi suhteid kogunud naine võis näha head võimalust ideaalseks pereeluks mehega, kes pakkus lähedus- ja turvatunnet ning kodu. Pealtnäha tore mees hakkas aja möödudes tarvitama alkoholi ning vägivaldselt käituma. Lisaks oli kooselu mehega sotsiaalsete suhete tekkimist takistav, kuna mees ei lubanud Mariel suhelda pereväliste inimestega. Marie räägib, kuidas ta koges palju aastaid mehe vägivaldset käitumist ning samas ei küsinud ega saanud välist abi. Ehk oli roll ka sellel, et Mariel ei olnud lähivõrgustikus inimesi, kes oleksid võinud talle toeks ja abiks olla. Teisalt võisid tol ajal vägivalda kannatamist mõjutada väiksemad sotsiaalabi võimalused. Sellel ajal ei olnud naistele mõeldud varjupaikasad, kuhu Marie oleks saanud abi saamiseks pöörduda. Asenduskodus elades ega hilisemas elus ei ole Mariel õnnestunud püsivaid toetavaid suhteid luua, millest võiks abi ja tuge leida rasketel aegadel.

Enamasti on inimestel võimalik leida tuge oma lähivõrgustikust. Kuna asenduskodus elanud inimese võrgustikus on mitmed varasemad püsivad suhted katkenud, on tähtis toetada lähedaste suhete kujunemist ja säilimist erinevate lapse jaoks oluliste inimestega. Asenduskodus elava lapse ja noore jaoks võivad tähtsal kohal olla nii õed ja vennad kui teised sugulased ning hiljem ka kaaslased paarsuhtest. Lähedased suhted asenduskodus võimaldavad lapsel tunda end turvaliselt ning teisalt olla ka eeskujuks uute suhete loomisel ja säilitamisel. Samas võivad olulised lähedased suhted toetada säilenõtkust raskustega toimetulekul ja ontoloogilist julgeolekutunnet, mis võimaldab olla teadlikum iseendast, usaldada ennast ja seeläbi ka teisi ning eluga edukamalt toime tulla. Seetõttu, et suhetel on mitmes aspektis oluline roll, on tähtis soodustada toetava võrgustiku loomist ja püsimist juba asenduskodus elamise ajal.

3.1.3 Stigma ja enesestigma

Sildistamine on institutsioonides elavate laste ja noortega mingil määral kaasas käinud läbi aegade. On levinud eelarvamused, et vanemate eeskujuta kasvanud lapsed ei tule toime oma edasise elu ega laste kasvatamisega. Kokkupuudetest sildistamisega rääkisid mitmed uurimuses osalejad. Agnese näiteks räägib, kuidas asenduskodu direktori esitles neile andmeid asenduskodudes elanud laste järglaste kohta.

Agnes: „[Asenduskodu direktor] tõi graafiku meile seal nagu... võib-olla jaa, tahtis nagu teistmoodi, jaa et kõik saavad inimeseks onju, tõi siis umbes ära et, täpselt ei mäleta, aga ütleme noh et sajast protsendist seitsekümmend kukuvad tagasi lastekodusse tagasi, nende lapsed noh. Et see ring on selline noh. /--/ Ma mõtlesin, et mina küll see ei ole. Ma mõtlesin kohe kindlasti, et mina ei ole see. Et mina olen see, et minu laps ei jõua tagasi lastekodusse. Ma annan kõik endast nagu. Et.. et kui ei saa mina hakkama, siis keegi teine võib-olla jah. Lastekodusse ta nagu tagasi ta ei jõua no. Et ma annan endast nagu kõik selleks.“

Agnese räägitud jutus on mitu olulist teemat – stigmatiseerimine, sellele vastandumine ning laste nimel pingutamine. Agnes toob välja, et on valmis laste heaolu nimel pingutama ja end ohvriks tooma, et tema lapsed asenduskodusse elama ei satuks. Sarnast mõtteviisi eneseohverdusest laste nimel väljendab ka lastekaitse kliendipõlve kogemusega lasterikka pere ema esitledes end ühiskonna ja abistavate süsteemide ootuste kohaselt (Linno, Selg, 2009), mis tähendab, et lastekaitse süsteemiga kokkupuudet omanud inimesed peavad oluliseks rõhutada, kuidas nad lapse huve enda omadest esiplaanile seavad. Emaroll seatakse esiplaanile ning selle nimel on nad valmis loobuma oma vajaduste rahuldamisest laste heaolu nimel.

Asenduskodu direktori esitluses kajastuvad eelarvamused asenduskodus elavate laste ja noorte edasise elu osas, milles üks suur valitsev hoiak on arvamus, et asenduskodus elavad noored ei saa hiljem oma laste kasvatamisega hakkama. Praegu, aastaid hiljem, kui Agnesel on omal lapsed, väljendab enesestigmat ehk talle osaks saanud eelarvamuste sisule sarnaseid hirme seoses oma laste eluga hakkamasaamisega.

Agnes: „Mina kardan ka just seda, et laps hukka läheb või midagi sellist nagu. Ma kardan, et ta ei saaks nagu oma elus hakkama. Et ta oleks nagu nannipunn.“

Kuna Agnes laste kasvatamise juures direktori loost räägib, võib arvata, et Agnesele osaks saanud eelarvamustega suhtumine laste kasvatamise osas on temaga kaasas käinud käesoleva ajani. Lapse „*hukka minemisest*“ rääkides viitab sarnastele hirmudele, millest rääkis direktorile viidates. Seetõttu ehk püüab ta võidelda talle osaks saanud stigmadega tänaseni. Lisaks asenduskodus kogetud stigmatiseerimisele peegelduvad eelarvamused ka laiemalt teiste inimeste arvamustes. Agnes räägib, kuidas stigmatiseerimine ei lõppe asenduskodust välja kolimisega, vaid käib kaasas ka edasises elus.

Agnes: „*No kui ma hakkasin mehega koos elama, siis mulle nagu öeldi, et „Aaa, lastekodu laps vä? Nad tahavad ju ainult raha. Selle [mehe ja naise] vanusevahega tahavad ainult raha saada ju“.* Et umbes et sellest ei tule midagi, et jätta maha, et tahavad ainult raha saada.“

Sarnasest eelarvamusest, kuidas institutsioonis elanud inimestele on oluline raha, räägib ka Marie.

Marie: „*./-./ ja kui naabrinaised /-./ ütlevad, et „Sa kasvata lapsi, mitte ära võta laste pealt raha“.* /-./ ma tõesti hingepõhjani solvusin tegelikult.“

Ilmselt peegeldavad Agnese ja Marie räägitud lood ühiskondlikku suhtumist, kuidas asutuses elanud inimesed ei oska rahaga ümber käia. Seda ideed toetavad ka Praxise 2011. aasta uurimuse tulemused milles selgus, et lastekaitsetöötajate sõnul jääb asenduskodu noortel iseseisvasse ellu astumisel puudu isemajandamist ja rahaasjade planeerimist puudutavatest oskustest (Turk, 2011). Agnes räägib oma püüetest vastanduda stigmatiseerimisele juba kooliajal.

Agnes: „*Näidati ikka näpuga, et näe see on lastekodu laps ja. /-./ Nimi läks meelest ära, siis öeldi, et näe see lastekodu laps . /-./ see on minu kiiks nagu, see võitlemine, et märgist teha nagu positiivsem asi. /-./ Minu meelest käib küll kogu aeg võitlemine, et ma ei ole mingi lastekodu laps. Ja tõestamine, nagu nime heaks tegemine, et jah, ma olen lastekodu laps, aga ma olen suuteline kuhugile jõudma, et ma olen normaalne.“*

Agnese jutust on näha, kuidas „*lastekodu lapse*“ silt on temaga kaasas käinud kogu aeg ja ta on teadlikult võidelnud erinevate eelarvamuste vastu. Võib arvata, et asenduskodus elav noor inimene tunneb pidevat negatiivset suhtumist asjaolude suhtes, mida tema muuta ei saa. Samas see, et nad eelarvamustest ja nendega võitlemisest räägivad, näitab, et nad on stigmad omaks võtnud ning nendega tegelemine mõjutab ka nende igapäevaelu ning laste kasvatamist.

3.2 VANEMAKSOLEKU PRAKTIKAD

Lapsevanemaks olemist võivad mõjutada väga erinevad suhted ja kogemused varasemast elust ning samuti kultuurinormid, millisena nähakse ühiskonnas kummagi vanema rolli. Käesolevas uurimuses kerkis lapsevanemaks olemisega seoses esile väga erinevaid teemasid, mida pidasid uurimuses osalejad oluliseks rääkida.

3.2.1 Argitegevused ja reeglid

Oma igapäevaelu argitegevustest rääkides tuli esile, et olulisel kohal on majapidamistööd ning kodused reeglid.

3.2.1.1 Majapidamistööd

Majapidamistööde tegemisest rääkisid nii Marie kui ja Egne. Marie räägib, et kodus ei toimi kõik nii, nagu ta sooviks.

Marie: „Toimib ta tegelikult väga halvasti, sest me ütlesime ka et lastele, et reeglid ongi selle jaoks, et te õpiksite ka midagi tegema, sest ega ma ei jää ju eluaeg teile ära tegema siin. /--/ väiksemad ikka teevad, kui kamandad, aga suuremad ei taha enam teha suurt. Aga noh peavad tegema. Aga no kui ma jätan ikka tegemata, siis nad teevad ka ikka. Kui ma jätan just tegemata, et ma nimme ei tee, siis nad teevad ära küll. Aga kui ma teen ise ära, siis nad ei tee./--/ Ja ega ta üldse ei ürita ise ka nagu, et noh aitaks mind või midagi siis. Et siis kui mul see käsi opereeritud oli ja ma midagi teha ei saanud, siis mind ajas kohe täitsa närvi, et mitte midagi teha ei saa. On vaja teha, aga noh ma ei tohi teha. Ja no, et ma ei saa teha. Tüdruk nagu ise noh, ei ole huvitatudki, et aitaks või midagi siukest asja. Ei! /--/“

Marie tähtsustab koduseid majapidamistöid ja laste osalemist nendes. Ta peab oluliseks, et lapsed teeksid koduseid töid ise, et neil tekiks harjumus ja oskused, mida läheb tulevikus iseseisvas elus vaja. Võimalik, et Marie räägib oma puhtuse- ja korrahoidmisest ka seetõttu, et tema arvamuse kohaselt näitab puhas ja korras kodu seda, et kodus toimivad asjad hästi ja on vanemana hakkamasaamise mõõdupuuks. Rääkides Mariega asenduskodus elamise ajast kaasa võetud oskustest ja teadmistest, toobki ta välja kohustusi seoses koristamise ja majapidamistöödega.

Marie: „*Et see ongi see kõige tähtsam, et kodu oleks korras – nõud oleksid pestud ja asjad puhtad ja riided pestud kõik ja. Et see ongi kõige suurem, mida nagu on õpitud sealt [asenduskodust]. Kõik peab enda järgi ära koristama, keegi su järgi koristama ei tule.*“

Võimalik, et Mariele said majapidamistööd oluliseks osaks elades nõukogudeaegses institutsioonis, kus lastel oli kohustuslik koristustöid teha. Institutsioonis elades oli Mariel vähe sidemeid asenduskoduväliste inimestega ning asenduskodus elamise aeg koosnes suures osas asenduskodusisestest tegevustest, sealhulgas ka majapidamistöödest. Marie loetleb üles palju erinevaid asenduskodus tehtud majapidamistöid, mistõttu võib arvata, et koristustoiminguid oli palju ning need said tähtsaks osaks laste igapäevaelust. Marie räägib vastuoluliselt laste rollist majapidamistöodel. Ühelt poolt räägib, et teda häirib, et lapsed ei abista, teisalt räägib, et kui ta ise ei tee, siis lapsed lõpuks ikka teevad. Marie on ehk pettunud, et tema lastel pole kodutööde tegemise osas harjumust ega kohusetunnet. Ehk kajastub siin sotsiaaltöö kliendiks olemisest omaks võetud arusaam, et majapidamistöode tegemine, laste kaasamine sellesse ning korras kodu on hea kasvatuse üks osa. Varasemas lastekaitsetöö klientidest paljulapseliste perede emasid käsitlevas uurimuses selgus, et laste osalust majapidamistöodes peeti tähtsaks teemaks, kuna laste osalus ja abivalmidus kodutöodes näitab head kasvatust (Linno, Selg, 2009). Võimalik, et Marie teades, et teen sotsiaaltöö-alast uurimust, rääkis intervjuus sotsiaaltöö kliendiks olemisega kaasa saadud teadmisi ning sotsiaaltöötaja ootustele vastavaid arusaamu näiteks selle kohta, et majapidamistööd on tähtsad ning oluline on vastutuse jagamine lastele. Samas võis mõju avaldada ka Mariele tuttav kohaliku omavalitsuse ametiruum, kus intervjuud läbi viisime. Ruumis, kus ta on olnud sotsiaaltöö kliendina, läheb tõenäoliselt kergesti taas üle samasse rolli ja räägib kliendiks olemisega omaks võetud teadmisi. Lisaks Mariele rääkis koristamisest ja korra hoidmisest Egne, kes rõhutas on nõudlikkust koristamise osas ning kirjeldas ennast „*kurja emana*“: „*/--/ ma ei oska olla nii ninnu-nännu. /--/ Mul on raske olla liiga hea. Mul on täpselt see, nagu sa ütlesid, et sa oled kuri ema [Agnesele]. Ma olen ise täpselt samasugune. Ma vahest lähen täitsa närvi, samamoodi nutan onju, et ma olen hästi kuri. Poiss ka hästi tihti ütleb, et miks sa nii kuri oled, et nõuad oma korda ja asja /--/Aga samas ma olen ise kasvand niimoodi, et ma peangi ära koristama selle toa onju.*“

Egne põhjendab oma korrahoidmise nõudmist asenduskodus elamise ajaga, kus oli kohustus enda järelt koristada. Võimalik, et see on institutsioonis õpitud teadmine ja harjumus. Tegemist võib olla ka enesestigmaga, kus asenduskodus elanud noor võtab omaks talle osaks saanud suhtumise ning käitub vastavalt sellele. Egne räägib, et on elanud asenduskodus ja

pidanud enda järelt koristama ning seetõttu peab oluliseks, et seda teeks nüüd ka enda laps. Teisalt võib olla, et vähe lähedussuhteid kogunud noorel inimesel ei ole oskusi või ilmnevad raskused lähedussuhte loomisel. Oma lapsepõlves turvalises kiindumussuhtes olnud inimesed suudavad ise lapsevanemana luua lihtsamalt turvalise sideme oma lastega. Ehk ebakindlus varasematest suhetest on loonud olukorra, kus lähedust on raskem luua ning seetõttu räägib, kuidas koduste kohustuste täitmist püüab saavutada nõudlikkusega.

3.2.1.2 Reeglid kodus

Uurimuses osalejad räägivad palju oma peres kehtivatest reeglitest, nende olulisusest ja seadmisest ning toovad mitmesuguseid näiteid.

Marie, kes on eelnevalt kirjeldanud seda, kuidas lapsed ei osale majapidamistöodes nii palju kui tema tahaks ja sellega väljendanud oma rahulolematust praegu kodus toimivate rutiinidega, näeb uut võimalust sobivama korra loomiseks lastele reeglite kehtestamise kaudu.

Marie: „Aga eks no nüüd tuleb teha uued reeglid jälle nüüd kui käega opile lähen. Ja siis nad peavad tegema, sest no ma ühega suurt midagi ei saa teha. Ei saa ma süüa teha ega suurt midagi. /--/ Me kirjutame paberi peale reeglid, kes mida siis nagu teeb. Ta nagu algus hakkas nagu hästi toimima, aga siis ma ei tea, üks nagu viilis kõrvale ja siis viilivad kõik nagu. See on paar päeva.“

Marie jutus on läbiv teema majapidamistööd, mistõttu võib arvata, et need on tema elus tähtsal kohal. Võimalik, et Marie reeglite kehtestamisest rääkima hakates püüab teada anda, et ta saab kodus majapidamistööde vastutuse jaotamisega ja seeläbi ka laste kasvatuses hakkama. Marie kirjeldab, et neil on sarnane korraldus juba kunagi olnud, mis aga mingitel põhjustel enam ei toimi. Võimalik, et Marie, kellel on olnud kokkupuuteid sotsiaaltöötaja ja teiste sotsiaalala erialaspetsialistidega, väljendab sotsiaalvaldkonna töötajatega suhtlemisest omaks võetud arusaamu, et koduste kohustuste jaotamiseks lastele on üks viis seda teha kindlate ja kirjalike reeglite kehtestamise kaudu. Reeglite täitmise eeldusena näeb Marie eelnevaid paberile kirjutatud kokkuleppeid, mis võib samuti peegeldada sotsiaaltöö kliendiks olemisest kaasa saadud mõtteid. Kuna eelmine katse majapidamistööde vastutust lastele jaotada ei jäänud kauaks kehtima, on Mariel nüüd uus idee, kuidas seekord reeglite toimimise järjepidevust hoida.

Marie: „Nüüid ma nagu panen kirja need asjad ja ma ütlen kui ei tee, siis peab hakkama midagi karistuseks mõtlema nendele. Aga ma ei oska öelda, mis see karistus on, näiteks lauda alla ei luba loomade juurde minna või... (naerab) Seal loomade juures on nad koguaeg. /--/ Seal nad istuksid koguaeg.“

Reeglite toimima jäämise lahendusena näeb Marie karistuste kehtestamist näiteks meelistegevuste keelamisega. Seda mõtet väljendades võib Marie soovida näidata, et järgmisel korral on reeglite seadmise plaan läbimõeldum ning tuleb enesekehtestamisega toime. Huvitav tähelepanek on see, et laste huvidena toob lisaks loomadele välja ka „telefonid, mootorrattad, tsiklid“, kuid meelistegevuste keelamisena nimetab loomade juurde mittelubamist. Mariega vestluses mõistsin, et loomad on nende pere jaoks olulisel kohal. Rääkides mootorrataste kasutamisest nentis Marie, et on mootorrattaga sõitmist keelanud, kuid siiski on poisid seda eiranud. Võimalik, et just loomade juurde minemise keelamist toob välja seetõttu, et laudas toimuva üle tunneb ta suuremat kontrolli ning paremat võimalust piire ja keelde seada, mis ka toimiksid.

Reeglite seadmisest rääkides võib Marie jutus leida omaseid jooni Baumrindi autoritaarsele kasvatusstiilile. Marie räägib küll reeglite ja nõudmiste seadmisest, kuid ei väljenda nende tagamaade selgitamist. Ehk võib siinkohal tegemist olla ka nõukogudeaegse ideoloogia mõjutustega, kus laste kuulekaks kasvatamisel oli tähtsal positsioonil autoritaarne kasvatusviis, milles Marie ja temaealine põlvkond üles on kasvanud. Paarkümmend aastat noorem Agnes räägib, et olulisel kohal on reeglid, kuid peab oluliseks reeglite põhjuste selgitamist.

Agnes: „Lastele oleme teada andnud näiteks see, et kui sa õigel ajal magama ei lähe, siis sa hommikul oled väsinud ja kuri ja sa ei saa lasteaias keskenduda ja kui sa toas jooksed, siis sa kukud ja siis kui sa teist lööd, siis teisel on valus ja kui siis sulle samamoodi tehakse /--/ alati püüan seletada, et miks või mis. Mitte, et aa, näed, see on reegel. /--/ et ma proovin nagu lahti mõtestada, et miks see asi niimoodi on, miks see peab niimoodi olema. Selgitama, selgitustööd teen, proovin teha lastele. /--/ Ja siis meil on reegel see, et kui me teeme midagi pahandust, siis kaks korda räägime ilusti, siis kolmas kord ei jõua ikka kohale, siis on juba karistus.“

Agnes on suurema osa lapsepõlvest kasvanud üles taasiseseisvunud Eesti aegses ühiskonnas, kus tähtsustatakse rohkem lapse huvidest ja vajadustest lähtumist. Võib arvata, et Agnes väljendab kaasaegseid omaks võetud kasvatusprintsippe, mille hulka kuulub reeglite ja

nõudmiste põhjuste selgitamine. Agnes esitleb enda kasvatusviise selliselt, et lastele piiride seadmine on vajalik, kuid seejuures on tähtis, et laps mõistaks, miks temalt teatud käitumisviisi oodatakse. Reeglite ja nõudmiste selgitamine lapsele haakub Baumrindi kasvatusstiilidest autoriteetse kasvatusstiili praktikaga. Baumrindi teooria järgi on oluline lapsele eakohasel viisil nõudmiste selgitamine. Vestlusest ja nähtud omavahelisest suhtlusest lastega võib arvata, et Agnes teeb seda lapse eakohaselt arusaadaval viisil.

3.2.2 Nõudlikkus vs soojus ja lähedus

Intervjuudes osalejate juttudes ilmnes erinevaid situatsioone, mis andsid vihjeid nende kasvatusviiside kohta. Kasvatusstiilide praktikaid peegeldasid mitmed läbivad teemad, nagu vanemate reageerimine lapse ebasobivale käitumisele, eesmärgid ja raskused lapse kasvatamisel ning lapse jonnimisega tegelemine.

3.2.2.1 Vanemate reageerimine lapse ebasobiva käitumise korral (karistused)

Vanemate reageerimine lapse ebasobivale käitumisele kerkis esile mitme intervjuu puhul spontaansetest aruteludest. Selgub, et kui laps on käitunud ebasobivalt, siis püüavad vanemad olukorda lahendada lastega rääkimise teel.

Egne: *„Siis üritame nagu rääkida, et mis on valesti, et ta saaks aru, et mida ta valesti tegi nagu.“*

Peamise mõjuva ja sobiva karistusviisina näevad uurimuses osalejad meelistegevuste keelamist. Tuuakse välja ka järelemõtlemise aega oma toas või nurgas. Samas Agnes ja Egne räägivad lisaks ka sellest, et oluline on ärritunud lapsel enne maha rahuneda, kui toimunud situatsioonist ja tagajärgedest rääkima hakatakse.

Agnes: *„Karistus ongi Wii [mäng] keelud ja krossika keelud meil siin ja...ja siis vahepeal panen tooli peale mõtlema, et enne kui ta näiteks täitsa läheb, oleneb olukorrast jällegi. Et kui ta läheb ikka pingesse ja närvi ja nutab hüsteeriliselt, siis ütlen, et enne rahune maha ja siis räägime edasi, et miks üldse nii juhtus.“*

Egne: „Siis on ka niimoodi, et ma olen saanud ta oma tuppa järele mõtlema /--/ Kui ta saab aru, mis ta valesti tegi, siis võib välja tulla, vabandab ja räägime uuesti onju. Noh, et nii ei tee. Niimoodi on meil üldiselt jah. Väga tihti ei ole seda jah. Pigem me lihtsalt räägime nagu.“

Uurimuses osalejad peavad oluliseks lapse ebasobiva käitumise korral eelkõige lapsega rääkimist, et laps mõistaks, mida valesti tegi. Kui palju seejuures püütakse teada saada käitumise motiive ning selgitatakse ebasobiva käitumise põhjuseid, sõltub olukorrast ja vanemast endast ning intervjuudest see otseselt ei selgu. Võib oletada, et vanemad, kes tähtsustasid lapsele reeglite selgitamist, püüavad lapsele arusaadavaks teha ka ebasobiva käitumise põhjuseid. Võimalik, et Agnes peab oluliseks rääkida lastega „miks nii juhtus“ seetõttu, et tema lapsed on vanuses 1,5, 3 ja 5, ning nii noores eas ei pruugi lapsed oma käitumise tagajärgedest hästi aru saada, mistõttu püüab aidata lastel oma tegusid sõnades väljendada. Egne laps on 7-aastane ja ehk vanusest lähtuvalt ootab lapselt, et ta oma toas järele mõeldes jõuaks arusaamiseni, mida valesti tegi. Lisaks panin tähele, et Anniga ei tulnud reageerimine lapse ebasobivale käitumisele jutuks, kuid mõningaid tähelepanekuid saab teha nende omavahelise suhtlemise järgi. Kui laps kasutas ebasobivat väljendit, siis kasutas ema mõjutusvahendina hoiatust maiustus ära võtta: „Ei tohi niimoodi rääkida! Muidu ma võtan šokolaadi ära.“. Võimalik, et ema püüdis leida lihtsa ja kiiresti toimiva lahenduse, kuna intervjuu käis, aga samas, kuna selline reageering tuli väga kiiresti, võib see olla harjumuspärane viis reageerida lapse ebasoovitavale käitumisele ning see on sama meetod, millest rääkisid teised uurimuses osalejad – karistus on lapse ilmajätmine tema jaoks meeldivast ja olulisest asjast.

Mitte ükski uurimuses osaleja ei räägi, et nad ise rakendaksid füüsilist karistamist. Tõenäoliselt väljendavad nad kaasaegset kasvatusalast põhimõtet, mis ei poolda laste kehalist karistamist ning näeb seda pigem väärkohtlemisena. Teisalt võivad uurimuses osalejad teades, et räägime kasvatusalastest teemadest, mitte väljendada ka väiksemaid kehalisi karistamisi, nagu tutistamine, arvates et tõlgendan uurijana seda lapse väärkohtlemisena. Võimalik, et neile osaks saanud stigmadel ja enesestigmal on samuti roll, mis sunnib neid olema ettevaatlik füüsilise karistamise teemadel rääkimisel. Inimene, kes kannab endas teadmist, et asenduskodus elamisest tulenevalt seonduvad temaga mitmed eelarvamused laste kasvatamisega hakkamasaamise osas, võivad tunda suuremat hirmu teiste suhtumise pärast. Ehk seetõttu ei tule jutuks oma laste füüsilist karistamist.

3.2.2.2 Oluline lapse kasvatamisel

Rääkides sellest, mida peavad uurimuses osalejad laste kasvatamisel tähtsaks, jagunesid vastuseks kaheks. Mõned kirjeldasid lapse kasvatamise väljundit, millised omadused võiksid lapsel tulevikus avalduda ning teised rääkisid enda kasvatusviisidest.

Ühe olulise tulemusena selgus, et lapse puhul peetakse oluliseks tuleviku täiskasvanu perspektiivi ehk seda, kuidas laps ise oma eluga edaspidi hakkama saab, iseseisvust, tervist ja käitumist.

Marie: „*See, et temast tuleks tubli inimene. /-/ See, kes saab oma eluga pärast hakkama, kui ta kodust ära läheb. Ja et tal koolis pahandusi ei oleks ja et ta tahaks õppida. See ongi kõige parem ju kui pahandusi ei ole. /-/ et pärast läheks kõik hästi, kui ta kooli lõpetab. Siis on ju minul on hea meel, tal endal on kindlasti hea meel.*“

Marie, kes tähtsustab, et lapsel ei oleks koolis pahandusi, rääkis eelnevalt mitme laste koolivahetusest ja sellega kaasnenud muredest. Võimalik, et kooliga seotud teemad on olulised seetõttu, et tema enamik lapsi on kooliealised ning õppimise teemad on aktuaalsed, erinevalt teistest uurimuses osalejatest, kelle lapsed on nooremad. Samuti mainis Marie põgusalt pahandusi koolis, kuid nendel teemadel pikemalt ei peatunud. Ehk on nende taga koolivahetuste põhjused, mis võib olla Marie jaoks valusaid emotsioone tekitav teema. Samuti võib Marie jaoks oluliste asjade, et lastel poleks pahandusi ja et neil pärast kooli läheks hästi, taga olla ka soov, et lapsed käituksid vastavalt normidele, ei läheks „halvale teele“ ja saaksid iseseisvas elus enda ja oma eluga hakkama. Normidele vastamisest rääkis ka Agnes, kes pidas oluliseks lapse kuulekust, teiste austamist ja teistega arvestamist.

Agnes: „*Minu jaoks tähtis ongi see, et ta oleks kuulekas ja austaks teisi ja arvestaks teistega ja et oleks mingid eesmärgid ja sellised.*“

Teistega arvestamist tähtsustanud Agnes rääkis intervjuus lapse käitumisega seotud situatsioonidest lasteaias, mistõttu võib arvata, et teistega arvestamise ja austamise teema võib olla mõni aeg tagasi päevakajaline olnud. Võimalik, et asenduskodus elanud inimesed, kes võitlevad stigmadega, peavad pidevalt tõestama, et kasvatavad oma lapsi hästi ning kannavad endas teadmist, et kui lastel läheb elus hästi, nende käitumine on normidele vastav ja nendega ei ole probleeme, näitab see ka head kasvatust.

Anni rääkis lapse tervisest: „*Ma loodan, et ... ma ei tea... et ta on terve.*“

Lapse tervist tähtsustanud Anni kirjeldas emotsionaalselt ja detailselt lapsel esinenud haigust, mistõttu tuli elus ootamatult palju ümberkorraldusi teha. Lapse kasvatamise suurima raskusena tõi välja perioode, kus laps on haige. Arvatavasti tähtsustab tervise teemat seetõttu, et on teatud ajahetkel tundud lapse tervise pärast suuri muresid. Võimalik, et haigustega tegelemine on kohati keeruline ka seetõttu, et kui peres kasvanud lastel on enamasti võimalik küsida nõu ka vanematelt või nad on näinud, mismoodi vanemad reageerivad ja käituvad laste haiguse korral, millal kutsuda arst, milliseid abinõusid ise kasutada jne, siis vanemliku hoolitsuseta kasvanud lapsel ei pruugi olla lähivõrgustikus inimesi, kelle poole pöörduda. Tõenäoliselt on institutsioonis kasvanud inimesel seetõttu erinevate ootamatute olukordadega toimetulek pingelisem.

Teisalt räägivad emad sama küsimuse vastusena, mida peavad oluliseks enda kasvatusviiside juures.

Egne: *„Minu jaoks tähtis on see, et kogu aeg olemas olla. Siuke kanaema rohkem. (naerab) Et ta tõesti saab igal hetkel tulla su juurde rääkima, kui tal on mingi mure.“*

Evelin: *„Oskust mõelda lapse tasandil /--/ oskust lapse silmade läbi mõelda.“*

Võimalik, et siinkohal on samuti tegemist oma kasvatusalaste meeldejäävamate kogemuste peegeldamisega. Evelini puhul võib olla tegemist erialaselt õpitud teadmise, kuna tema käesoleva aja töö hõlmab tegevusi lastega. Egne võib väljendada ise lapseks olemise ajast saadud kogemusi, mille tõttu peab oluliseks lähedast inimest, kellele saaks vajadusel alati oma muredest rääkida. Tõenäoliselt võib Egne rõhutada lapse jaoks koguaeg olemas olemist, et vältida enda elu kogemuste kordumist oma lapse jaoks, sest tema jaoks ei olnud pidevalt toetavat inimest tema kõrval.

Uurimuses osalejad peavad oluliseks väga erinevaid omadusi. Võib arvata, et emad räägivad oluliste asjadena nendest temadest, mis on käesoleval ajal lapse elus aktuaalsed või olnud mingil perioodil eredamalt meeldejäänud kogemused. Mitmed emad täiendavad oma väljaütlemisi näidetega elust, kuidas või millistes situatsioonides tähtsaks peetud omadused peaksid avalduma. Aga vaid Evelin rõhutab, et oluline on keskenduda lapsele praegu (*oskust mõelda lapse tasandil*), teiste jaoks tundub olevat olulisem lapsest eduka ja hakkamasaava täiskasvanu kasvatamine kui lapse heaolu täna. Võimalik on seos ka asenduskodust saadud kogemustel. Asenduskoduteenuse eesmärk on seotud tuleviku täiskasvanu perspektiiviga, mida näeb ette ka Sotsiaalhoolekandeseaduse (2015) § 116, mille järgi asenduskoduteenuse

ülesanne on muuhulgas lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena. Samuti selgus Matela (2015) uurimusest et, kasvatajad peavad oma tähtsaimaks rolliks laste edukat ettevalmistamist iseseisvaks eluks. Võimalik, et uurimuses osalejate tänased eesmärgid kasvatada oma lastest enda eluga hästi hakkamasaavad lapsed, tuleneb samuti asenduskodus kogetud ja õpitud teadmistest.

3.2.2.3 Raskused lapse kasvatamisel

Uurimuses osalejad tõid raskustena välja nii lastega üksi toimetulemist (millest tuleb juttu peatükis 3.2.3 „Üksildus laste kasvatamisel ja toetusvõrkude nappus“) kui ka haigusi, millest oli eelnevalt juttu. Kõige rohkem rääkis raskuste teemal Marie, kelle lapsevanema staaž on kõige pikem ning kes on rääkinud vähe toetavate ja lähedaste suhete olemasolust tema elus (sellest tuleb juttu alapeatükis nr 3.2.3.3 „Erialaspetsialistid tugivõrgustikuna“). Marie kõneleb psühholoogilistest raskustest laste kasvatamisel.

Marie: *„Aga vahepeal on jälle siuke tunne, et milleks üldse elada tegelikult... Noh, ma tegelikult sellepärast olingi haiglas, et ma tahtsin enesetappu teha. Et praegu on jälle siuke tunne, et kui lapsed ikka niimoodi teevad, et siis ei ole küll mõtet elada... Et mille jaoks ma elan ja mässan ja näen vaeva ja et kui lapsed on tegelikult nii tänamatud. Paljud lapsed tegelikult oleksid õnnelikud, kui neil oleks puhas kodu ja korras kodu et... Paraku nad ei oska seda hinnata. Et püüa nii palju kui sa tahad, aga teinekord tuleb siuke tunne, et mõttetut elu elad. Et iseenda jaoks polegi suurt aega, et nende pärast eladki ja näed vaeva ja... et siis on küll ikka päris halb tunne. Muidugi ma nutan jälle patja siis ja hommikul tõusen jälle ülesse ja ise ka. Et niimoodi ta paraku läheb. /-/-/ Koormus on suur, aga noh, midagi teha ei ole. Ma ikka teinekord ütlen, et mina oleksin pidanud tegelikult surma saama, mitte laste isa. Et siis ta oleks pidanud oma koormat ise jagama siin.“*

Marie räägib nii eneseohverdustest, mida lapsed tema arvates ei hinda, kuid toob murekohana välja ka lastega seotud probleeme ja pahandusi. Lastel on olnud koolis probleeme, mille tõttu on tulnud vahetada kooli. Samuti on tema poegadel olnud pahandusi, mille lahendamisse on olnud kaasatud politsei. Siinjuures räägib ema, kuidas on püüdnud aidata oma parimal moel, näitena toob Marie trahvide maksmist ning endapoolset noore inimese mõistmist. Siiski väljendab Marie, et laste pahandustesse sattumine on tema jaoks emotsionaalselt raske.

Marie: „Eks ta raske on praegu muidugi. Kui poistel olid pahandused, jamad kaelas on, aga noh peab hakkama saama. Loodame, et nad nüüd hakkavad lahenema ka ikka.“

Marie väljendab mitmeid mõtteid ja tundeid, mis viisid psühholoogiliste raskuste süvenemiseni. Mariega vestluses on rohkelt emotsionaalseid teemasid ning ta räägib palju enda või teiste tunnetest. Võib arvata, et ta on empaatiline, hooliv, kuid kohati altruistlik vanem. Intervjuu ajal, kui läksin Mariele kodu ette vastu, et temaga koos intervjuu kohta liikuda, tulid lapsed uksele emale lehvitama, mis jättis mulje vastastikkusest hoolimisest ema ja laste vahel. Marie jutust ilmneb, et laste kasvatamise ja majapidamistöõde kõrvalt ei ole jäänud aega iseendale, mistõttu tema enda vajaduste rahuldamine on jäänud tagaplaanile. Marie annab mõista, et tal on palju kohustusi, koormus on suur ja viitab ka mehe surmale, mistõttu tuleb üksi hakkama saada kõigi kohustuste ja muredega. „*Patja nutmise*“ väljendi kasutamisest võib arvata, et emotsionaalsete raskustega tuli hakkama saada nii institutsioonis elades, kuid tuleb üksi hakkama saada ka käesoleval ajal. Laste mured ja probleemid mõjutavad ema emotsionaalselt ning kuna üksikemana ei ole tal oma vastutust kellegagi jagada, siis võimendab raskustunnet olukord, kus on jäänud muredega üksi. Lisaks vaevab Mariet süütunne, mis on seotud tema tütre ning tütre lapsega.

Marie: „*Ja siis ma muidugi tunnen ennast süüdi ka, sest tema [tütar] tahtis lapse ära anda, aga mina ütlesin, et mina ei luba ära anda. /--/ Nüüd ma tunnen ennast veidi süüdi ka selle pärast tegelikult. /--/ ta ütles, et ta ei ole emaks loodud nagu /--/ Nii kui tüdruk [Marie tütar] teda lööb kõvemini, nii tema [Marie lapselaps] ütleb ropusti. Ma ütlesin, et ära löö, las ta olla, aga tema muudkui uhab edasi. Ma ütlesin, et saad aru, ta teebki seda meelega sinu pärast, et noh, sina lööd, tema ütlebki. Ja niimoodi ongi. Lihtsalt läheb ja lööb teda! /--/ Ja siis ta ütleb, et „ma ei taha sind, mine minema“. Poiss tahab hommikul kaissu minna, ta ütleb et „mine minema siit“. Ma ütlesin, et miks sa ta voodist välja lükkad, ta tahab ka sinu kaissu tulla ju. /--/ Tema ütleb jah, sind polekski olnud üldse, sellele lapsele niimoodi. Ja siis ta on veel lapsele öelnud niimoodi ka, et „issand, sa oled nii vastik“ /--/ tal siamaani ei ole tekkind seda noh, et ta oleks nagu ema või. /--/ tegelikult on ta [lapselaps] väga armas laps. Aga et.. ema [tütar] on tal selline. Midagi teha pole. Eks ma muidugi tunnen süüdi, eks ma muidugi aitan ja kasvatan teda./--/“*

Marie näeb, et tema tütar ei käitu oma lapsega sobivalt ning kohati teeb lapsele nii verbaalselt kui ka mitteverbaalselt haiget, mis on arvatavasti üks põhjus sellele, et Marie on lapselapse kasvatamise ja vastutuse suures osas enda peale võtnud. Lapselapsest räägib Marie vaikselt ja

pisut kurval toonil. Võib arvata, et Marie tunneb süüd lapselapse ees, kuna usub, et lapselaps kannatab tema teo pärast, kui ei lubanud oma tütrele teda lapsendamiseks anda. Samas püüab Marie jutu käigus oma tegu õigustada näidetega, kus teised lapsed on ema tegu õigeks pidanud. Ilmselt tunneb Marie ise vastuolulisi tundeid lapselapsega seoses. Mured laste ning lastelaste pärast toovad sageli esile emotsionaalseid pingeid ning nendega on raske üksi toime tulla.

Võimalik, et Marie ei tahtnud last lapsendamiseks anda, sest talle on osaks saanud halvustav suhtumine seoses laste kasvatamisega ning nende pealt raha teenimisega. Marie võib arvata, et lapselapse ära andmine näitaks, et ta ei ole oma laste kasvatamisega hakkama saanud. Norra uurimuses, mis käsitles noorena kohanemiskraskusi kogunud naisi ning nende enesekontseptsioone emaks olemisest, selgus, et naised, kes kardavad, et võivad olla laste kasvatamise standardite saavutamise osas läbi kukkunud, näevad end sellest hoolimata heade emadena (Herland, Helgeland, 2014). Samamoodi püüab Marie võidelda talle osaks saanud stigmadega ja tõestada, et on hea ema. Ta on toonud ohvreid ja elanud läbi mitmeid raskusi laste heaolu nimel, sest kõik lapsed on talle olulised. „*Mina pole ühtegi oma last ära andnud. Ja nii need asjad ei käi.*“ Institutsioonis elanud tänapäevaste lapsevanematel käib sagedane võitlus stigmade vastu, mis avaldab mõju ka laste kasvatamisele, sest kui vanem tunneb halvustavat suhtumist tegeleb ta tõenäoliselt pideva tõestamisega, et saab laste kasvatamisega hakkama.

3.2.2.4 Poes jonniva lapsega

Selleks, et uurida laiemalt emaks olemise ja kasvatuse teemavaldkonda, esitasin vinjeti meetodina situatsiooni poes jonnivast lapsest ning palusin rääkida, kuidas uurimuses osalejad selles olukorras toimiksid. Selgus, et toimimisviisides oli nii sarnaseid kui erinevaid jooni. Agnes, Egne, Marie ja Evelin rääkisid, et mänguasju nõudmistele ja jonnihooegade vältimiseks poes on eelnevalt teinud lastega kokkuleppeid või seadnud vastavad reeglid. Siiski teeb igapäevaste neist veel lisaks midagi omamoodi.

Marie: „*Mina olen alati teinud neile selgeks, et alati kui me läksime poodi, ma ütlesin, et kui me läheme poodi, ei jonni, ei karju, ei nõua. Kui ma ostan, siis ostan, kui ei osta, ei osta. Minul ei ole lastega siukest asja, siukest probleemi ei ole olnud kunagi. /--/ Mu oma lastega ei ole siukest asja olnud jah, aga lapselapsega, selle vanema tütrega küll on siuke asi olemas.*“

Marie oma laste kasvatamisest rääkides sarnanevad jooned autoritaarsele vanemlusstiilile, kus ema on kehtestanud reeglid, kuidas poes käituda. Samuti ilmneb ema vanemlik võim otsustada, kas seekord midagi lapsele ostetakse või mitte. Seejuures ei selgu, kas nõudmiste seadmisega kaasnes ka selgitamine. Marie räägib, et kuigi ta enda lapsed poes ei jonninud ega nõudnud asjade ostmist, teeb seda praegu lapselaps.

Marie: „/--/lapselapsega ma nägin küll, et tegelikult on ja ta tahab ja nõuab, sest ema ostabki talle kusjuures. Ütleb, et ah see on nii odav. Ma ütlesin, et aga ta suuremaks, ta tahab kallimat asja saada, siis ei ole enam odav. /--/ Ja mina ütlesin autost veel niimoodi, et me läheme poodi, aga me ostame ainult ühe asja, me ei osta kahte asja, me ostame ühe asja. Ja kusjuures, ta oligi nõus. Ja ta ei nõudnudki rohkem. Ta tahtis juua, aga mul autos ei olnud. Me ostsime talle limonaadi pudeli ja ta oligi sellega nõus.“

Marie kirjeldab, kuidas tema tehtud kokkulepped lapselapsega toimivad, küll aga ei ole see nii tema tütre puhul. Marie annab mõista, et on püüdnud ka oma tütrele selgitada, miks ei ole mõistlik lapsele kõiki soovitud asju osta, ei ole tütar tema jutu järgi oma suhtumist ja käitumisviisi muutnud. Võib avata, et tütar ei seosta oma praeguste toimumisviiside mõjusid oma lapse tulevikule nii nagu ema, mistõttu on tal keeruline vastu võtta ema õpetusi. Arvatavasti avaldab nõuannete kuulda võtmisele mõju ka Marie ja tema tütre omavaheline emotsionaalne lähedus, mis on heade suhete eelduseks. Vestluses Mariiega ei selgu, kui lähedased nad tütrele on, aga kuna Marie väljendab korduvalt rahulolematust tütre suhtumise, käitumise ning nõuannete mitte kuulda võtmise osas, võib arvata, et nende lähedane suhe on distantseerunud. Marie rääkis eelnevalt, et tema tütar ei tunne oma lapse vastu suurt kiindumust, mistõttu võib arvata, et vähene emotsionaalne lähedus lapsega avaldub ka poes asjade ostmise situatsioonis. Baumrindi kasvatusstiilidega seostuvad Marie puhul lapselapse kasvatamises autoriteetse vanemlusstiili tunnused, mis väljenduvad lapselapsega poes käimisel kokkulepete tegemisel ja tagamaade selgitamisel lapse emale. Arvatavasti oma laste kasvatamises kajastusid veel nõukogudeaegsemate autoritaarsemate kasvatusviiside tunnused, mida võis omaks võtta ka asenduskodus elamise ajal kogetud kasvatuses, kuid käesoleval ajal väljendab kaasaegseid kasvatuspõhimõtteid. Ilmselt on Marie oma arusaamu kasvatuses täiendanud nii vestlustest tugispetsialistidega kui ka oma pikaajasest kasvatuskogemusest.

Oma enda lastega ei ole Mariel enam probleeme poes jonnimisega, kuna kõik lapsed on juba vanuses, kus nad Marie sõnul on võimelised endale ise soovitud asjade ostmiseks raha

teenima: „Kui nüüd ütlen, et kui tahate seda midagi saada, lähete teenite raha, nüüd tulevad kivikorjamised, varsti tulevad maasikakorjamised asjad. Teenite, siis saate.“

Võimalik, et soovitud kaupade ostmiseks peab Marie laste ise raha teenimist oluliseks mitmel põhjusel. Marie toob välja majanduslikke põhjuseid, mistõttu ei saa osta lastele soovitud „firma riideid“. Lastele ise raha teenima suunamise taga võib olla ka soov õpetada lastele raha väärtust ning sellega ümberkäimist. Võimalik, et siin on seosed Mariele osaks saanud halvustava suhtumisega laste kasvatamise ja raha teemal. Marie soovib ehk tõestada, et tema lapsed oskavad rahaga ümber käia ja tunnevad raha ning asjade väärtust, mis näitab head kasvatust. Marie peab oluliseks välja tuua, et lapsed aktsepteerivad ise raha teenimise võimalust ning kui väga midagi tahavad, siis teenivad ja ostavadki.

Lisaks kokkulepete tegemisele lastega põhjendavad Agnes ja Egne soovitud asjade mitte ostmist lastele ka piiratud eelarvega.

Egne: „Ei, ma poes selgitangi, et ma ei saa praegu osta, mul ei ole selle jaoks vaba raha. Ja siis on tal ka enda raha, mida ta korjab. Olen palunud tal enda raha kaasa võtta ja me ostame selle asja järgmine kord. /--/ Ja mina leian, et ei ole õige iga emotsiooni peale mingeid asju osta. /--/ vaatab lihtsalt ära ja nii ongi. Ja ma ei usu, et ta kuidagi eriliselt kurb on, sest ma olen ikkagi liiga palju talle igasuguseid asju ostnud, sest ma näen, et ta ei oska oma asju hoida.“

Egne räägib, kuidas on lapsele ostnud mänguasju, kuid laps ei oska neid hinnata. Ehk seetõttu soovib jätta uute mänguasjade ostmise vastutuse lapsele, kuna tema meelest ei ole laps oma asjadega piisavalt hoolikas. Selle taga võib olla Egne soov õpetada lapsele nii rahaga ümberkäimist kui ka mänguasjade väärtustamist. Oma lapsepõlvest rääkides peab Egne ennast üpris iseseisvaks ning seostab seda oma varasemate kogemustega päritolupere juures kui ka asenduskodus saadud kogemustega. Oma lapsepõlvest rääkides, toob Egne välja ka rahaga seonduvaid teemasid, millega annab mõista, et tema teab ja tunneb raha „väärtust“.

Egne: „Et vahest ei olnud elektrit kodus ja ise pidid süüa tegema ja vaatama, et kuidas sa saad ja mis sa saad ja raha ei ole ja kõik siuke värk.“

Inimesele, kes on kogenud majanduslikult pingelist olukorda, võib olla tähtsal kohal oma lapsele raha väärtuse õpetamine.

Evelin, kelle varajane lapsepõlv möödus turvalisemalt emaga koos elades, leiab, et temal oma lapsega poes jonnihogusid ja mänguasjade nõudmist ei teki. Evelini sõnul on varasemast ajast kujunenud tavaks, et poes mänguasju vaadatakse koos, nende üle arutletakse, kuid ei osteta.

Evelin: „*See on kujunenud päris väikesest peale. Et mingi aeg oli see, kus ta näitas asju, me vaatlesime neid poes ja me panime tagasi. Et ilmselt sealt on kuidagi see jäänud sisse, et ongi nagu harjunud tagasi panema. Me oleme poodides istunud asju vaatamas, aga alati riulisse tagasi pand. Ja mingi hetk, ma ei oska seda vanust öelda, me leppisime kokku, et me ei osta midagi, mida me seal vaatame.*“

Evelin näitab, et ta mõistab lapse huvi mänguasjade vastu ning püüab mänguasja nägemisest tuleneva põnevuse rahuldada poes kohapeal mänguasju vaadates ning nende üle arutledes. Jonnimise teema juures kirjeldab ta sõbranna laste jonnihogude situatsiooni, mida ta on näinud, ning mis on pannud teda mõtlema enda laste jonnimist ennetava strateegia peale. Võimalik, et lisaks eredalt meelde jäänud kogemusele sõbrannaga edastab Evelin ka erialaseid teadmisi, mida on saanud lastega töötades ning eriala õppides. Kasvatusstiilidest seostuvad siinkohal autoriteetse vanemluse tunnused, kus tähtis on lastele selgitamine.

Anni kokkulepete tegemisest ei rääkinud, kuid kirjeldas meetodit, mida nemad lapse isaga kasutavad.

Anni: „*Siin oli, eelmine nädal oli. Ta tahtis... meil ei olnud nagu raha nii palju, et temale nagu ponisid osta. Ja siis meil on Martiniga [lapse isa] oma tehnika. Et ta on praegu nagu nii väike veel, et ütlesime, et sa saad selle, me panime korvi ja siis ütlesime, et „Liisu [lapse nimi] ma ei tea, kus poni on. Otsi!“ Ja siis me panime selle poni korvi ja ütlesime, et „Liisu, lähme vaatame, kus mahlad on“ ja selle aja jooksul me panime nagu selle poni, selle mänguasja, panime nagu riulisse tagasi. Ega ta aru ei saa. Või noh, ta ühe korra hakkas nagu küll. Ta hakkas nagu, jälgis koguaeg, et me tagasi ei paneks. Aga jah, me panime tagasi./--/ Kodus ta hakkas seda kotist otsima, aga ega ta uuesti nutma ei hakanud, lihtsalt vaatas, et mis asja, ei olegi.*“

Anni annab mõista, et lubamise ja peitmise tehnika töötab senikaua hästi, kuni laps aru ei saa. Tõenäoliselt on selle meetodi eesmärk hoida ära jonnihogusid poes, mis võivad vanematele suureks väljakutseks saada. Võimalik, et selle kasvatusviisi taga on ka soov lapsele meelepärast käituda ning mitte pahameelt vallandada. Ehk ta ei soovi lapsele frustratsiooni

tekitada, kuna on ise pidanud kogema pettumust päritoluvanemate poolt, ta on intervjuus öelnud: „*No mina ei saanud vanematelt abi, siis kui mul oleks vaja olnud.*“ Ehk püüab Anni vältida lapsele sarnaste negatiivsete emotsioonide tekitamist, mida ise lapsepõlves vanemate abist ilmajäädes tundis. Võib oletada, et Anni meetodi taga võib peituda ka hirm tegeleda lapse probleemse käitumisega avalikus kohas, kus langeb osaks ka teiste inimeste tähelepanu. Ehkki Anni peab meetodi kasutamise tulemust heaks, annab ta mõista, et seda viisi ei saa kasutada enam väga kaua, kuna ühel hetkel kui laps saab vanemate kokkumängust aru ning siis see meetod enam ei toimi.

Jonniva lapse situatsioonile üle arutlemine võimaldas intervjuus osalejatel kirjeldada oma elus kasutatavaid meetodeid ning kogemusi, kuidas on kõige parem lastega suhelda ja mida teha, kui laps poes jonnima hakkab. Uurimuses osalejad väljendasid erinevaid viise, kuidas on püüdnud jonnimise ennetamise või vältimisega tegeleda. Arvatavasti on roll ka ühiskondlikul surveel, et avalikus kohas jonnimisega tuleb tegeleda ning head kasvatust näitab see, kui vanem jonniva ära hoiab. Uurimuses osalejate puhul on kõige levinum ennetada jonnivat käitumist tehes selleks kokkuleppeid lastega. Samas on igal emal veel oma eriomased meetodid, mida praktikas järjepidevalt rakendavad.

3.2.3 Üksildus laste kasvatamisel ja toetusvõrkude nappus

Üksildus on kogemus, kus inimesed tunnevad, et on jäänud oma murede ja rõõmudega üksi. End üksildasena tundvatel inimestel võib olla ümber palju inimesi, kuid end emotsionaalselt või sotsiaalselt isoleerituna tundmine tuleneb nende inimestevahelisest suhete kvaliteedist. Uurimuses selgus, et intervjuudes osalejate juttudes peegeldusid teemad, et nad on suure osa ajast lastega seotud tegemiste ja muredega üksi.

3.2.3.1 Lapsevanema ootused lähivõrgustiku toele

Kui enamasti leiab inimene tuge oma lähivõrgustikust, kuhu üldjuhul kuuluvad ka vanemad, siis institutsioonides kasvanud noorte toetavate inimeste ringkond on väiksem juba

vanematega suhete katkemise või kaugenemise tõttu. Toetavate suheteta võib inimene end tunda üksildasena. Rääkides intervjuudes osalejatega inimestest, kes neile on lapse kasvatamisel abiks olnud, toodi neljal juhul välja meest, kahel juhul mainiti ka õdesid või vendi, kes on vajadusel lapsi hoidnud. Kuna ka mehed ei ole alati kodus ning õed ja vennad pole sageli kättesaadavad, käis vastustes läbi üksildusele viitavaid mõtteid.

Egne: *„Kindlasti minu mees. Siin nagu rohkem variante ei olegi. Pole ju kedagi...“*

Üksilduse tunne võib saata institutsioonides elanud lapsi ja noori ka iseseisvas elus. Suurbritannias läbiviidud uurimus näitas, et kolmveerand institutsioonist ellu astunud noortest tundsid end üksi ja isoleerituna ning väga suur osa tunneb sama ka hilisemas elus (Centre for Social Justice, 2014). Võimalik, et käesolevas uurimuses kerkib esile üksilduse teema just seetõttu, et ei ole toetavaid suhteid enda vanematega ning ka elukaaslaste päritoluperedega ei ole lähedasi suhteid saavutatud. Toetavate suhete vähesus avaldab mõju ka laste kasvatamisele, mistõttu on oluline, et asenduskodus elamine soodustaks toetavate suhete kujunemist kasvatajatega, õdede ja vendadega ja teiste erinevate inimestega, mis võiksid neile pakkuda tuge asenduskodus elades ja iseseisvas elus.

Agnes räägib, et suur osa laste kasvatamisega seotud kohustusi on temal, kuna laste isa töötab välismaal ning kodus käib pika aja tagant. Agnese jaoks on probleemiks, et sageli ei ole lapsi kellelegi hoida jätta, kuna ka mehe vanemate poolt tuge ei ole.

Agnes: *„Sest ma teadsin, et ma olen selle lapsega selles mõttes üksi. Ma arvestasin sellega, et mu mees käib välismaal tööl, ta on palju ära. Mingit hoidjat ei ole. Muidugi ma vahepeal lootsin, et kui ma ikkagi ära sünnitan, et ikka ämm hakkab võtma ja ta teab, et mul ema ja isa ei ole, kelle juurde last jätta, et minu enda ema juurde et. Pole siukest tuge. Ikka lootsin temalt, aga pole siamaani seda tuge tulnud. /--/ No ikka teeb raskeks, sest et raskeks teeb see, et ma olengi nende probleemidega põhimõtteliselt üksi 24/7, mis lapsi puudutab.“*

Lisaks kirjeldab Agnes, kuidas ta ei ole mehe emalt saanud loodetud tuge, vaid pigem etteheiteid oma kasvatusel ja lapse käitumisele.

Agnes: *„Ja siis lähed nagu ämma juurde linna ja siis: „Miks ta seda ei tee ja issand, see r-täht ei tule nii hästi, oi miks see potil ei käi ja siis see ja see ja.“ /--/ Sest kui jah vend ka siin teeb trikke, siis mul polegi põhimõtteliselt [kedagi abiks ega toeks]. /--/ See on ka nii moodi,*

et kui seal on veel mingid muud mured ka, siis kõik variseb nagu kokku kuidagi, et miks üldse...“

Agnes rääkis vähe lähedastest suhetest asenduskodus elamise ajal ning ka oma praegust elu kirjeldades räägib, et ta tunneb end üksi ja ilma jäänuna toest ja abist. Agnes anna mõista, et vend, kes elas samuti asenduskodus, on tema jaoks lähedane inimene ja nad on teineteisele toeks, kuid venna peale ei saa alati loota, sest vend ei pea alati kokkulepetest kinni. Agnes räägib vennast pikalt intervjuu välisel ajal. Ehk seetõttu ei räägi vennast intervjuus palju, et vend oli äsja Agnese usaldust petnud ja lubaduse täitmata jätnud ning see teema oli tema jaoks raske. Võib arvata, et asenduskodus elanud inimese jaoks on tema vähesed lähedased inimesed ning nende tugi väga oluline. Oodatud tuge ei ole Agnes saanud mehe ema poolt. Intervjuus räägib Agnes mitme erineva teema juures oma mehe emast ning enda ootustest tema ja nende suhte osas. Võimalik, et ka Agnese ämma eemalehoidmine perest on seotud eelarvamustega.

Agnes: „[Rasedusest kuulates] Ta [ämm] jäi ükskõikseks: „Noh, jah, jah.“. Ja siis kui ma teise lapse sain, siis ütles ka, et: „Oih, on ikka vaja või? Te saate hakkama või?“. Kolmandaga: „Oled sa kindel? Ega sa aborti ei taha teha?“.

Võimalik, et ka ämm peegeldab levinud stigmat, et asenduskodus elanud lapsevanem ei saa laste kasvatamisega hakkama. Tõenäoliselt võivad ämma etteheited nii laste sünnitamise kui ka kahtlused laste eakohase arengu osas tuleneda eelarvamustest. Võib-olla seetõttu ei ole mehe ema Agnest päris omaks võtnud ning suhted ämma ja Agnese vahel on kauged.

Kuigi enamik uurimuses osalejatest annavad mõista, et neil on meestega head suhted, ei räägi mitte ükski uurimuses osaleja headest ja toetavatest suhetest mehe vanematega. Evelin mainib, et nad on mõned korrad lapsi hoida võtnud ning Anni, viidates ämmaga seotud probleemidele räägib, et kui ämm on kaine, on mõnel korral usaldanud last talle hoida. Ämmade ja äiade olemasolu korral räägitakse neist vähe, mõnel juhul mainitakse, et neil on omal probleeme, nad on tööl või kusagil kaugemal ära. Nende suhtumine lastesse ei ole vastanud uurimuses osaleja ootustele ehk vanavanemad ei ole olnud lastlaste kasvatamises olnud piisavalt osalevad, abistavad ja toetavad, mida kirjeldab Egne lause: *„Tänapäeva vanaemad ei oska olla vanaemad. Siuke aeg on möödas.“* Võimalik, et kasvanud ise teatud aja elust vanemliku hoolitsuseta, on nad soovinud, et nende lastel oleks turvaline kasvukeskkond, kuhu kuuluks ka vanaema ja vanaisa, kes oleksid kättesaadavad, toetavad ning näitaksid ise üles huvi osaleda laste elu laste elus ja tegemistes. Samas võib olla

asenduskodus elanud inimesel raskem luua usalduslikke suhteid teistega. Biehal jt (1995) on leidnud, et asendushoolduselt lahkunud noortel on sageli raskem luua uusi suhteid ning teisi usaldada, kui neil on olnud nõrgad sidemed päritoluvanematega (viidatud Adley, Kina, 2014 järgi). Mehe vaenematega kaugeks jäämisel on tõenäoliselt roll mõlemapoolne. Ehkki ämmad ja äiad eelarvamustest või muudest põhjustest tulenevalt ei avalda suurt poolehoidu ja osavõtlikkust lastelaste kasvatamisel ning asenduskodust pärit miniaga lähedasemaks saamisele, siis teiselt poolt võivad vanemliku hoolitsuseta kasvanud miniad tunda, et nad ei julge mehe vanemaid usaldada ega neile toetuda. Olukorras, kus mõlema poole ootused teineteise suhtes ei ole täitunud, võivad suhted kaugeks jääda. Nii võib kujuneda olukord, kus asenduskodus elanud inimesel ei ole ümber oodatud toetavaid suhteid ning tunnevad end üksildasena.

3.2.3.2 Vastutuse jagamine vanemate vahel

Lapsevanemaks saamisega tekib vanematel ülesanne omavahel laste kasvatamise osas vastust jagada. See, kuidas vanemad vastutuse ja kohustused jaotavad, sõltub vanemate omavahelistest kokkulepetest, elustiilidest ja muudest rollidest.

Egne räägib, et kuigi mees, kes on töö tõttu nädal aega kodus ja nädal aega kaugemal, on talle lapse kasvatamisel abiks, soovib ta emana pidevalt lapse tegemistel kogu aeg silma peal hoida. Egne kasutab enda kohta väljendit „kanaema“.

Egne: „/--/siis ma koguaeg reageerin üle ja kujutan omale igasuguseid asju ette, kuidas kõik võib minna halvasti ja siuke. Suur mure ongi. Siis kui ta viibib õues ja teiste lastega ja kõik siuke. Kui ta ei ole minu silmapiiril, siis on juba minu jaoks mure, et ma ei tea, mis ta teeb.“

Egne jutus ilmneb klammerdumine, suur muretsemine ja kontrollivajadus lapse suhtes. Võib-olla Egne tajub suuremat vastutust ja kohustust lapse kasvatamise ees siis, kui mees on eemal. Ehk on üheks põhjuseks asenduskodus elanud inimestele osaks saanud eelarvamused laste kasvatamisega hakkamasaamise osas ning omaks võetud enesestigma, mistõttu võib suur kontrollivajadus väljendada suuremat hirmu lapsevanemana ebaõnnestumise eest. Teisalt on võimalik, et Egne, kes lapsena pidi hoolitsema nii enda kui ka väiksemate pereliikmete eest, tundis eakohasest suuremat vanemlikku vastutust juba noorena. Ehk seetõttu on võtnud oma last kasvatades samuti enda kanda suurt vastutust, mis väljendub liigeses muretsemises.

Seetõttu võib tunda vajadust omada ülevaadet kõigest lapsega toimuvast, et olukorda kontrollida. See annab talle stabiilset kindlus- ja turvatunnet, et kõik on hästi. Muretsemine ja vajadus pideva kindlustunde järgi võib olla seotud Egne enda lapseks olemise kogemusega, kus olulised lähedased inimesed ja keskkond tema ümber vahetusid pidevalt. Asenduskodus läks tema usaldusväärseim kasvataja teise rühma, kuid lähedaste suhete korduvat katkemist kajastavad ka tema kogemused päritoluperrega.

Egne: *„Kõige esimene lastekodu oli kaheaastaselt. See oli nagu väikelastekodu. Seal ma olin siis 4 aastat. Siis kuueselt saime vahepeal koos väiksema õega, tema oli 1 siis, saime vahepeal koju. Olime paar aastat kodus. Nii moodi, et uuesti läksime siis, kui ma olin 9. Siis nagu teise lastekodusse.“*

Bowlby kiindumusteooria järgi mõjutavad lapsepõlve kiindumussuhted seda, kuidas täiskasvanud oma lapsi kasvatavad. Võimalik, et Egne kogemused oluliste lähedaste inimestega suhete kaootilisusest ei soodustanud kaitstuse ja turvatunnet ning tulevad täna endiselt esile vajadusena tunda end turvaliselt teades, et kõik on lapsega hästi. Lapse kasvatamise vastutust saab jagada lapse isaga ajal, mil ta on kodus. Egne räägib, et kui mees viibib kodus, läheb lapse kasvatamine kergemalt, kuna siis täidab laps paremini vanemate nõudmisi. Kui isa on kodust ära, hakkab laps emale sageli vastu.

Egne: *„Kui nagu isa ei ole kodus, siis nagu minuga on siuke, hästi siuke ma tahan ja ma teen ja ma olen ja mind ei huvitagi onju ja. Aga kui Marko [lapse isa] on kodus, ta ei räägi kuidagi nii moodi, ta ei ütle kunagi midagi sellist, aga minuga hakkab nagu mingeid piire kompama, et minuga saab. Ja rõhuma sellele, et ükskord teatas mulle, et kui halb ema ma olen (naerab vaikselt), et ma ikka ei luba minna ja ei luba teha nii nagu tema tahab.“*

Isa juuresolekul ei oleks laps vastumeelsust üles näidanud, vaid olukorraga kergemini leppinud.

Egne: *„Siis ta oleks leppinud sellega, et nii on. Ta ei oleks julgenud talle elu sees öelda. Et see ongi vist see, et ma olen ise liiga pehme olnud mingi koha pealt kunagi ja järgi andnud ja ma ei saa seda kontrolli tagasi enda kätte.“*

Samas ilmneb ka Egne jutus, et kuigi mehega arutavad ja otsustavad enamasti lapsega seotud asju koos, siis suure osa ajast on lapse kasvatamisega üksi, kuna lapse isa on tööga seoses ära ja sel ajal tuleb üksi lapse kasvatamisega tegeleda. Lapse vastuhakkav käitumine võib Egnele seostuda suuremate väljakutsetega lapse kasvatamisel ajal, mil lapse isa ei ole kodus. Kui isa

kohalolek võimaldab vastutust jagada, siis lapsega kahekesi kodus olemise perioodil peab üksi hakkama saama lapse vastumeelsust väljendava käitumisega. Võimalik, et Egne tunneb end vanema rollis ebakindlana ning ka erinevad situatsioonid (mees kodus ja vastutuse jagamine vs üksi vastutamine) vanemana on tema jaoks segadust tekitavad.

Sellest, mida Egne räägib endast emana, võib leida seoseid erinevate kasvatusstiilidega. Ühelt poolt kajastub soov kontrollida lapse elus toimuvat, mis iseloomustab autoritaarset kasvatusstiili. Intervjuus avaldub Egne arusaam, et kodus vanemaks olemisega saadud võimu ja kontrolli hoidmiseks on oluline olla oma nõudmistes järjepidev. Selle kõrval ilmneb Egne jutus kohatine järeleandlikkus lapse soovide suhtes, mida ta kirjeldab kui „liiga pehme“ olemist, mis on iseloomulik järeleandlikule kasvatusstiilile. Võimalik, et Egne, tundes end kohati liiga nõudliku ja „karmina“, soovis näidata lapsele hoolivust ja armastust lapse tahtmisele vastu tulles. Samas võib ka lapse isaga vastutuse jaotamisest tulenevast segadusest rakendada erinevaid kasvatusstiile olles kohati nõudlik, siis jälle leebe.

Agnes, kes samuti mehe töö tõttu peab suure osa ajast laste kasvatamisega üksi toime tulema, rääkis samuti sellest, et ta on kohati lastega karm ja nõudlik.

Agnes: „Et selle karmiks olemisega on jah, et tahad ka, et oma lastest midagi saaks. Või, et ma ei tahaks nagu vangimajja joosta või nagu midagi sellist. Et ikka tahad, et su laps oleks hoolitsetud ja et ta ikka oleks tark ja kõik sihuke. Anda endast parim nagu. Pingutad parima, sest sul ei ole loota kellelegi teisele, et su last kantakse kätel. Ainult iseendale... Ja noh lapse isale.“

Nii Agnes kui ka Egne räägivad, et last tuleb kasvatada olles kohati range, kuna leebe olles on oht kaotada laste silmis autoriteet ning siis ei kuula lapsed enam sõna. Sõnakuulmatust seostavad „halvale teele“ minemisega. Võimalik, et lapse „hukka minemise“ hirmu taga on kogemused asenduskodus elamise ajast ning sealt kaasa saadud stigma, mille loomises osales asenduskodu direktor hoiatavate näidetega sellest, kuidas asenduskodus kasvanud laste lapsed jõuavad samuti asenduskodusse. Lisaks on neil mõlemail näiteid oma kaaslastest asenduskodust, kelle „allakäigu teed“ Agnes kirjeldab intervjuus nii mõnelgi korral. Tõenäoliselt selliste lugude nägemine on asenduskodus elavale lapsele häiriv ja mõtlemapanev kogemus, mistõttu soovib kasvatusviisidega ennetada sellise olukorra kujunemist oma lastele. Agnes ja Egne annavad mõista, et leebe kasvatuslega võib laps tõenäolisemalt „hukka minna“. Enda sõnul „kurjade emadena“ teevad palju selleks, et lastest saaksid elus toimetulevad inimesed. Tuues sisse asjaolu, et vahepeal nutavad, soovivad ehk

näidata, et nad on siiski empaatilised inimesed ja neile ei meeldi kuri olla, kuid usuvad, et karm olemine on vajalik autoriteedi säilitamiseks. Samuti selgub, et asenduskodus elanud tänased lapsevanemad tunnevad survet olla edukas vanem lapse kasvatamisel. Võib arvata, et olukord, kus nende laste kasvatust jälgitakse eelarvamustega ja tunnevad nii mõnigi kord, et on jäänud abi ja toeta, tajuvad suuremat survet lapse tubliks inimeseks kasvatamisel. Tõenäoliselt peavad pidevalt võitlema stigmadega ning tõestama, et nad on hästi toimetulevad inimesed ning saavad hakkama ka laste kasvatamisega. Kuigi nad räägivad endist kui kurjadest emadest, siis mõne tunni pikkusest koosveedetud ajast ning emade ja laste omavahelise suhtluse vaatlemisest võib öelda, et nende omavaheline suhtlemine oli lapsesõbralik, kust võis näha ajalisi kokkuleppeid mängimiseks, laste märguannetele ja pöördumistele sõbralikku reageerimist, keeldumise korral lühikesi selgitusi ning hulganisti kallistusi. Ehkki nende jutus iseloomustab nende räägitud jutt enda kasvatuses kohati autoritaarset kasvatusviisi, siis nähtud laste ja vahemate omavahelist suhtluse põhjal seostaksin nende vanemlusstiili pigem autoriteetsega.

Nii Marie kui ka Evelin tõid välja erimeelsusi meestega laste kasvatamise ja vastutuse jagamise osas. Marie mees leidis, et naise kasvatusviisid on liiga ranged, mistõttu halvustas laste kuuldes Marie kasvatusstiili.

Marie: *„Väiksena tegelikult mul lapsed, kui ma selle korra lõin, /--/ tegelikult mul lapsed kuulavad kõik sõna, aga peale seda, kui lapsed olid juba suuremad, ütles isa, et ma olen liiga range ja siis läkski asi käest ära.“*

Peale isa väljaütlemist kaotas Marie enda sõnul kontrolli kodus toimunud korra üle. Marie ise leiab, et tema toleaeagsed kasvatusmeetodid ei olnud karmid, põhjendades seda näidetega, kus lapsed pidid enda järelt pesema nõud, hoidma enda asjad ja voodi korras. Mees aga leidis, et kogu laste eest hoolitsemine on naise töö. Peale seda ei pidanud lapsed enam ema seatud reegleid oluliseks ega täitnud neid. Võib arvata, et isa püüdes saavutada kodus võimu, alavääristas ema autoriteeti laste silme all ja lapsed võtsid omaks neile mugavama toimimisviisi.

Evelin rääkis, et üks tõsisemaid kasvatusteemalisi vaidlusi mehega oli lapse kooli transportimise teemal.

Evelin: „*Mina pean oluliseks, et lapsed saaksid iseseisvaks. Just see, et ta õpib ise bussiga liiklema /--/ Aga mina tahan, et laps elementaarsed oskused omandab. Et see ei ole raske minna siit bussi peale, sõita mõned peatused edasi, ise kooli minna.*“

Võimalik, et nii Marie kui ka Evelin tähtsustavad lapse iseseisvaks saamist ja teatud oskuste õppimist. Ehk on see seotud nende minevikuga ja asenduskodus elamise ajaga, kus võisid tunda end sageli üksi ning elasid teadmiseга, et peavad olema iseseisvad ja ise hakkama saama ning sageli ei ole kellelegi loota. Võib arvata, et nad soovivad neid teadmisi edasi anda lastele, et ka nemad omandaksid oskused iseseisvalt toime tulla ja enda eluga hakkama saada.

3.2.3.3 Erialaspetsialistid tugivõrgustikuna

Enamasti leiab inimene abi ja tuge oma lähivõrgustikust. Lastekaitsetöö klientperesid iseloomustab sageli lähivõrgustiku puudumine või keerulised ja konfliktised suhted selles (vt täpsemalt Nikitina, 2009). Uurimuses osalejatest kõige vanem Marie jäi lähivõrgustiku abist ja toest ilma juba asenduskodus elamise ajal. See võib olla seotud ajastuga, mil möödus Marie lapsepõlv ja noorus institutsioonis kui ka iseseisva elu alustamise järgsel ajal, kui lastekaitse süsteem ei soosinud püsivate suhete säilimist. Seda olukorda on tõenäoliselt mõjutanud mitmed asjaolud tema elus. Marie rääkis, et institutsioonis elamise ajal ei olnud tal lähedasi usaldusväärseid inimesi ning päritoluperega suhted katkesid juba seetõttu, et Marie läks elama asutusse, mis oli tema kodukohast kaugel. Asenduskodus elamise ajal ei olnud lähedasi suhteid kasvatajatega ehk seetõttu, et nõukogudeaegne institutsioonide ülesehitus ega ka asenduskodude süsteem ei soodustanud kasvatajate-lastete omavaheliste lähedaste suhete tekkimist (vt peatükk „Asenduskodude ajalugu Eestis“). Asenduskodus elades oli keeruline luua püsivaid suhteid asenduskoduväliste inimestega ning laiendada sotsiaalvõrgustikku, kuna tolleaegsed asenduskodud olid sageli eraldatud kohtades ning suhtlemine kogukonnaga puudus. Marie sõnul katkesid igasugused suhted esimese mehega kiiresti ning temalt ei ole saanud tuge tänaseni. Ehkki Marie jutust ei selgunud, kuivõrd leidis abi ja tuge oma teiselt mehelt, väljendas ta intervjuus, et oli sageli oma muredega üksi. Peale asenduskodus lahkumist kuni tänaseni on tal olnud mõned sõbrannad, kellega on saanud lähedaseks, kuid kellega käesoleval ajal suhtleb harva. Käesoleval ajal jagab ja arutab tema ning laste elus toimuvat peamiselt oma lastega, kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga ning Rajaleidja spetsialistidega.

Marie: „*Lastega, sotsiaaltöötajaga, Rajaleidjas käime... Need ongi.*“

Tänaseks on Mariel tugivõrgustik sotsiaaltöötajast ning Rajaleidja spetsialistidest. Marie on keskendunud lastele, väljendab sageli laste nimel ohverdamist ning uurimuses osalejatest toob välja kõige rohkem muresid seoses laste kasvatamisega. Marie on teistest vanem osaleja ning võib olla näide sellest, mismoodi võib kujuneda naise elu, kelle ümbritsev keskkond ei ole asenduskodus elamise ajal ega ka hiljem soodustanud püsiva toetava sotsiaalvõrgustiku teket ja suhteid väljaspool perekonda, mistõttu tunnebki sageli end muredega üksi jäänuna.

4. KOKKUVÕTE

Käesoleva magistr töö eesmärk oli uurida institutsioonis kasvanud tänaste lapsevanemate käsitusi lapsevanemaks olemisest.

Institutsioonis elamine mõjutab asutuses elanud lapsi ja noori ning hiljem lapsevanemaks olemist. Vanemliku hoolitsuseta kasvamisest tulenevalt võivad asutustes elanud lastel puududa lähedased ja toetavad suhted, mis on olulise tähtsusega lapse emotsionaalsele ja sotsiaalsele arengule. Kiindumusteooria järgi on lapse lähedane suhe oma peamise hooldajaga tähtis, kuna kiindumussuhte kogemise tulemusena areneb lapse empaatia ja hoolivustunne, mis on heaks baasiks, et ise kord lapsevanemana suudaks ta mõista ja märgata oma lapse vajadusi ning neile sobivalt reageerida. Asendushooldusel elavad lapsed on tõenäoliselt kogenud palju erinevaid raskusi oma elus. Raskustega toimetulekut nimetatakse säilenõtkuseks, mida kirjanduse järgi toetavad keskkond, toetavad suhted ja loomuomadused. Asutuses elanud lapsi ja noori mõjutab eeldatavasti stigmatiseerimine. See tuleneb ühiskondlikest eelarvamustest, et vanemliku hoolitsuseta kasvanud laps ei tule enda elu ega laste kasvatamisega hästi toime. Stigmatiseerimist aitab selgitada rõhumisvastane sotsiaaltöö teooria, mille järgi sildistamine saab alguse ühiskondlikest struktuuridest. Kui inimesed võtavad neile osaks saanud halvustava suhtumise omaks, kujuneb enesestigma, mida nad kannavad endas edasi ning mis mõjutab ka nende käsitusi endast ja lapsevanemaks olemisest. Tänapäevaste lapsevanemate vanemaksoleku praktikaid aitab mõista Diana Baumrindi kasvatustüüpide teooria, mille järgi eristatakse autoritaarset, autoriteetset, järeleandlikku/lubavat ja minnalaskvat kasvatustüüpi.

Uurimuse läbi viimiseks kasutasin kvalitatiivset lähenemist ning andmete kogumiseks viisin läbi individuaalintervjuud viie institutsioonis elanud tänase lapsevanemaga. Intervjuudes kasutasin poolstruktureeritud küsimusi ning vinjeti meetodit. Intervjuu kava jagunes üldjoontes kaheks. Esimeses osas rääkisime osalejate asenduskodus elamise kogemustest ning teises laste kasvatamise argipäevast käesoleval ajal.

Uurimuse käigus ilmnes, et asenduskodus elanud tänaste lapsevanemate elusid mõjutab mitmes aspektis nende institutsioonis elamise kogemus. Uurimuses osalejad räägivad oma kogemustest stigmatiseerimisega nii asenduskodus elamise ajal kui ka iseseisvas elus, millest tulenevalt väljendavad pidevat võitlust ja tõestamist, et nad on „normaalsed“ inimesed ning võimelised oma elu ja laste kasvatamisega toime tulema. Ehk seetõttu peab suurem osa uurimuses osalejaid lapse kasvatamisel oluliseks lapsest eduka ja hakkamasaava täiskasvanu kasvatamist ning vähem räägitakse tänasest lapse heaolust. Võimalik, et nende arvamuste kohaselt enda eluga toimetuleva lapse kasvatamine näitab seda, et nad on lapsi hästi kasvatanud ning olnud edukad lapsevanemad. Hea kasvatuse tõestamine peegeldus mitmeги teema juures – head kasvatust võib näidata laste normidele vastav käitumine, poes lapse jonnimise ära hoidmine, lapse oskused rahaga säästlikult ümber käia ning raha väärtustada, aga ka puhas ja korras kodu ning laste osalemine majapidamistöodes ja emadena laste huvide esiplaanile seadmine ning sellega seotud eneseohverlus.

Kirjanduse alusel võivad olla säilenõtkust ehk raskustega toimetulekut toetavateks teguriteks keskkond, toetavad suhted ja inimese loomuomadused. Uurimuses osalejad rääkisid peamiselt suhetest, mida võib tõlgendada nii säilenõtkust toetava kui ka ohustavana. Säilenõtkust võib ohustada asenduskodude töökorraldus, mis ei soosi suhete hoidmist, kuna kasvatajaid seob asutusega töösuhe ning suhteid lastega mõjutavad nii asenduskodu argipäeva ja kasvatajate töökorraldus (nt töögraafikud, kasvatajate arv) kui ka muudatused asenduskodu töös. Seepärast võivad suhted laste ja kasvatajate vahel olla katkendlikud või lõppeda kasvataja töölt lahkumisega. Samuti oli osalejatel kogemusi õdedest-vendadest lahutamiseга, ehkki ametlike regulatsioonide kohaselt ei ole üldjoontes lubatud õdede-vendade paigutamine erinevatesse asenduskoduperedesse. Erinevates peredes elamine takistas osalejatel piiranguteta suhelda õdede-vendadega ning see näitab, kuidas institutsionaalne süsteem loob õdesid-vendi teineteisest eraldava keskkonna ega toeta lähedaste sidemete jätkumist. Need uurimuses osalejad, kes olid elanud nõukogudeaegsetes institutsioonides ning Eesti taasiseseisvumisaja alguses rühmasüsteemiga asenduskodudes ei rääkinud lähedastest ja usalduslikest suhetest kasvatajatega asenduskodus elamise ajast, ent kaasaegses

peresüsteemiga asenduskodus elanud uurimuses osaleja, vastupidiselt teistele, rääkis lähedastest ja usalduslikest suhetest kasvatajaga, mis jäid kestma ka peale asenduskodust lahkumist. Võib eeldada, et peresarnaste asenduskodude arendamisel on positiivseid tulemusi lähedasemate suhete soodustamiseks kasvatajate ja laste vahel, mis on olulised, sest võivad osutada asutustes elavate laste säilenõtkust toetavateks faktoriteks. Uurimuses osalejate säilenõtkust võisid lisaks headele suhtele kasvatajatega toetada ka lähedased suhted sugulastega, õdede-vendadega ja vanemaks saades kaaslastega paarisuhtest. Need inimesed on tõenäoliselt olnud uurimuses osalejate elus olulised inimesed, kellele vajadusel toetuda saab.

Uurimuses osalejad kirjeldasid, kuidas nad sageli peavad laste kasvatamisega üksi toime tulema. Osaliselt on see seotud elukorraldusega: nad on kas kogu aeg või suure osa ajast lastega üksi, sest ühel uurimuses osalejal on mees surnud ning mitme teise osaleja laste isad käivad kodust kaugemal tööl ning seega on palju aega kodust ära. Kui meeste kohalolek võimaldab laste kasvatamise vastutust jagada, siis nende äraoleku ajal on vastutus ja suuremad kohustused ema kanda ning see mõjutab ka vanemaksolemise praktikaid ja käsitust. Ent uurimuses osalejad ei räägi toetavatest suhetest ei oma ega mehe vanematega, pigem vastupidi: ämmade ja äiade puhul räägitakse nende vähesest osalusest laste kasvatamisel. Võimalik, et neil endil on olnud suured ootused mehe päritolupererele, kes oleks toetav ja lähedane ning vajadusel abiks laste kasvatamisel ja hoidmisel, aga tegelikkuses on kujunenud välja teistsugused suhted. Uurimuses osalejad räägivad, et nad on kogenud halvustamist ja eelarvamusi seoses oma asenduskodus kasvamise minevikuga, pidevat kritiseerimist laste kasvatamise ja laste arenguga seoses. Siiski tõid kaks intervjuudes osalejat välja häid suhteid enda õdede või vendadega, kes on muuhulgas olnud abiks laste hoidmisel.

Laste kasvatamisel toovad rohkem emotsionaalseid raskusi välja need emad, kes räägivad vähem lähedaste toetavate suhete olemasolust. Võib oletada, et toetav lähivõrgustik ja suhted on olulised märksõnad iseseisvas elus paremaks toimetulemiseks ja säilenõtkuse toetamiseks. Ühe uurimuses osaleja, kes oli teistest vanem, eluloost joonistub välja sagedane üksi olemine. Ta rääkis lähedaste suhete puudumisest institutsioonis elamise ajal, mis võib tuleneda ajastu eripäradest, kus nõukogudeaegne institutsioonide ülesehitus ega ka asenduskodude süsteem ei soodustanud lähedaste suhete kujunemist. Samas ei ole tal ka asutusejärgse elu jooksul tekkinud püsivaid toetavaid pereväliseid suhteid ning oma tugivõrgustikuks nimetab ta sotsiaaltöötajat ja teisi erialaspetsialiste. Peamine raskus ja mure laste kasvatamisel on kõigi osalejate jaoks seotud lapse tulevikuga, sellega, et lapsest saaks toimetulev täiskasvanu. Võimalik, et see on samuti seotud neile osaks saanud stigmadega, millest tulenevalt püüavad

tõestada, et nad kasvatavad oma lapsi hästi, et neist saaksid edaspidi enda eluga hakkamasaavad inimesed. Üks osaleja rääkis ka oma murest laste tervise pärast. Võimalik, et laste haigustega tegelemine on kohati keeruline seetõttu, et lähivõrgustikus ei pruugi olla inimesi, kelle poole abi saamiseks pöörduda ning teisalt ei ole nad ehk asenduskodus elades näinud kuidas vanemad reageerivad ja toimivad laste haiguste korral, mistõttu võivad end laste terviseprobleemidega tegelemisel tunda end ebakindlalt.

Võimalik, et nii sellest, et sageli ei ole laste kasvatamise vastutust kellegagi jagada kuid ka osaks saanud halvustamistest tulenevalt räägivad asenduskodus kasvanud tänased lapsevanemad endist kui „*kurjadest emadest*“, st nõudlikest ja autoritaarse kasvatusviisiga emadest, kes kardavad, et leebe kasvatusel võivad lapsed „*hukka minna*“. Nad võivad tunda suuremat survet lapse kasvatamisel, kuna peavad sageli laste kasvatamisega toime tulema üksi, kuid tõenäoliselt mõjutavad ka stigmad ja enesestigmad, millest tulenevalt püüavad tõestada, et saavad laste kasvatamisega edukalt hakkama ja usuvad, et seejuures on karm olemine vajalik autoriteedi säilitamiseks. Teisalt see, mida nägin lapse ja vanema omavahelises suhtluses ning näited intervjuudest, kus teevad lapsega kokkuleppeid, seavad mõistlikke piire ja selgitavad lastele nõudmiste tagamaasid, sarnanevad pigem autoriteetsele kasvatusviisile, mida lapse heaolust lähtuvalt peetakse positiivseimaks vanemlusviisiks.

Uurimuses osalejate kogemused näitavad, et lähtuvalt laste vajadustest ja lähedaste suhete olulisusest tuleks asendushoolduse pakkumisel eelistada perepõhiseid lahendusi, seda eeskätt alla 3-aastaste ja väikelaste puhul. Perepõhised ja perelaadsemad hooldusvormid on ka Eesti asendushoolduse arengusuunaks, kuid seejuures tuleb rohkem süveneda teenuse sisusse, muuhulgas tegeleda suhetega. Kuna usalduslikel suhetel on oluline roll säilienõtkuse toetamisel nii asenduskodus elamise ajal kui ka hilisemas elus, on oluline, et asenduskodude regulatsioonid, korraldused ja tegevused soodustaksid lähedaste suhete tekkimist ja säilimist erinevate lapse jaoks oluliste inimestega. Seetõttu on oluline asendushoolduse süsteemis kindlustada ühest perekonnast pärit õdede ja vendade paigutamine samasse asenduskodu peresse ning võimaldada omavahelist piiranguteta suhtlemist. Lisaks on oluline soodustada kasvatajate ja laste omavaheliste lähedasemate suhete kujunemist kasvatajate piisava arvu tagamisega, et kasvatajatele jääks rohkem aega lastega individuaalselt koos veeta ja ka suhete loomise ning säilitamise soodustamisega. Soovitatav on ka kasvatajate teadlikkuse tõstmine suhtlemisstrategiatest, enesekehtestamisoskustest, kiindumussuhte olulisusest ning teistest

teemavaldkondadest, mille kohta ise rohkem teadmisi sooviksid. Diana Baumrindi kasvatusstiilidest peetakse autoriteetset kasvatusviisi parimaks, kuna lähtub lapse vajadustest ja huvidest ning selles on tasakaal nõudlikkuse ja hoolivuse vahel. Seega on soovitatav, et ka kasvatajate kasvatusviisid lähtuksid just autoriteetsest kasvatusviisist.

Kasutatud allikad:

Adley, N., Kina, V. J. (2014). Getting behind the closed door of care leavers: understanding the role of emotional support for young people leaving care. *Child and Family Social Work*. doi:10.1111/cfs.12203

Allerton, M. (2012). *The Relevance of Attachment Theory in Care Proceedings*. Legal Aid NSW [http://www.legalaid.nsw.gov.au/__data/assets/pdf_file/0007/19573/Relevance-of-Attachment-Theory-Mark-Allerton.pdf 05.01.2016]

Arnott, B., Brown, A. (2013). An Exploration of Parenting Behaviours and Attitudes During Early Infancy: Association with Maternal and Infant Characteristics. *Infant and Child Development* 22, lk 349–361.

Asenduskoduteenuse analüüs (2013). Õiguskantsleri Kantselei laste õiguste osakond Tallinn 2013 http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse_analuus_0.pdf viimati vaadatud 08.01.2016

Attachment theory and research (2014) Fostering and Adoption. Research in Practice. <http://fosteringandadoption.rip.org.uk/topics/attachment-theory-research/> viimati vaadatud 24.12.2015

Barter, C. ja Renold, E. (1999). *The Use of Vignettes in Qualitative Research*. *Social Research Update*. University of Surrey. <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU25.html> viimati vaadatud 26.11.2015

Bathje, G.J., Marston, H. N. (2014) *Self-Stigmatization*. *Encyclopedia of Critical Psychology*. Springer.

Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior, *Child Development*, 37(4), 887-907.

Baumrind, D. (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substant Use. *Journal of Early Adolescence* 11 (1), 56-9.5

Baumrind, D. (2005). Patterns of Parental Authority and Adolescent Autonomy. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 108, 61-69.

Beek, M., Schofield, G. (2004) Providing a secure base. Tuning in to children with severe learning difficulties in long-term foster care. *Adoption & Fostering*, 28,(2), lk 8-19.

Bowlby, J. (1985). *Child Care and the Growth of Love*. Penguin Books.

Bowlby, J. (2008). *The making and breaking of affectional bonds*. London ; New York : Routledge.

Bunce, M. ja Rickards, A. (2004). *Working with Bereaved Children: A Guide*. Children's Legal Centre.

Centre for Social Justice (2014). *Survival of the Fittest? Improving Life Chances for Care Leavers*, p. 48. Centre for Social Justice, London.

http://www.centreforsocialjustice.org.uk/UserStorage/pdf/Pdf%20reports/CSJ_Care_Report_28.01.14_web.pdf viimati vaadatud 08.01.2016.

Coleman, M. (2000). *A chance for change: the role of trust in foster care*. Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University. Virginia

<http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-06282000-10320022/unrestricted/Coleman.pdf> viimati vaadatud 05.01.2016.

Collins, D., Jordan, C., Coleman, H. (2007). *An Introduction to Family Social Work. Second edition*. Thomson Brooks/Cole.

Covell, K., Howe, B. R.. (2015). *Children, Families and Violence : Challenges for Children's Rights*. Jessica Kingsley Publisher.

Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Sage Publications, Inc.

Cunningham, M. J., Diversi, M. (2013). Aging out: Youths' perspectives on foster care and the transition to independence *Qualitative Social Work*, 12(5), lk 587-602.

Daniel, B., Wassell, S. (2002). *The Early Years: Assessing and Promoting Resilience in Vulnerable Children 1*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Furnivall, J. (2011). *Attachment-informed practice with looked after children and young people*. The Institute for Research and Innovation in Social Services

http://www.iriss.org.uk/sites/default/files/iriss_insight10.pdf viimati vaadatud 24.12.2015.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press

Griffin, E. (1994). *A first look at communication theory. 2nd edition*. New York McGraw-Hill.

Halpenny, A. M., Nixon, E., Watson, D. (2010). *Parent's Perspectives on Parenting Styles and Disciplining Children*. Office of the Minister for Children and Youth Affairs

http://www.dcy.gov.ie/documents/publications/Parents_Perspectives_on_parenting_styles.pdf viimati vaadatud 25.12.2015.

Herland, M. D., Helgeland, I. M. (2014) Negotiating motherhood: women with troubled upbringings and their self-conceptions as mothers. *Child and Family Social Work*.

DOI: 10.1111/cfs.12193

Julle, A. (2010). Perekondade taasühinemine - tühimik Eesti sotsiaaltöö maastikul. *Ajakiri Sotsiaaltöö nr 2*, lk 21-23.

Kalmus, V., Masso, A. Linno, M. (2015) Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*.

<http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> viimati vaadatud 27.12.2015.

Kask, I. (2006). Kui lapsekeskne on lastekodu? *Sotsiaaltöö*, 6, 28-33.

Kontrollkäik Siimusti lastekodusse Metsatareke. Kokkuvõte. (2015) *Õiguskantsler*.

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_siimusti_lastekodu_metsatareke.pdf viimati vaadatud 29.12.2015.

Kõiv, M. (2005). Hoolekanne. *Rahvusarhiiv* <https://www.ra.ee/et/hoolekanne/> viimati vaadatud 24.11.2015.

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn. OÜ Sulesepp.

Lastekaitseeadus (2014). RT I, 06.12.2014, 1.

Linno, M., Selg, M. (2009) „Ma olen hea ema!“ – lastekaitsetöö klientide eneseesitlus narratiivides. *Ajakiri Sotsiaaltöö nr. 6*, lk 4-14.

Madigan, S., Quayle, E., Cossar, J., Paton, K. (2013). Feeling the same or reeling different? An analysis of the experiences of young people in foster care. *Adoption & Fostering* 37(4) 389–403.

Matela, I. (2015). *Asenduskodude üleminek perekodu vormile ühe Eesti asenduskodu näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool

Nikitina, J. (2009). *Sotsiaalabisüsteemiga hõlmatud Tartu perekonnad abivajajate ja abisaajatena*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool

Papp, Ü-M. (2010). *Võrdse kohtlemise seadus. Käsiraamat*. Tallinna Tehnikaülikooli õiguse instituudi inimõiguste keskus. TTÜ Kirjastus.

http://www.erinevusrikastab.ee/files/VordseKS_01_03_11sisutrukki_M.pdf viimati vaadatud 23.12.2015

Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theory. 4th edition*. Palgrave Macmillan.

Perekonnaseadus (2009) RT I 2009, 60, 395.

Raudsepp, R.(2012). *Seksuaalsuse ja lähisuhete käsitlemine asenduskodus elavate laste ja noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamise protsessis kasvatajate arvamuste alusel ühe asenduskodu näitel*. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Rygaard, N. P. (2014). *Kiindumushäirega laps. Praktilise teraapia käsiraamat*. Väljaandja: MTÜ Igale lapsele Pere.

Sinyaeva, O. (režissöör) (2013). *Bluff või Head Uut Aastat*. [film]

Siplane, A. (1997). *Orvuna kasvanud laste toimetulekust*. Kursusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool

Sotsiaalhoolekande seadus (1995). RT I 1995, 21, 323.

Sotsiaalhoolekande seadus (2015)._RT I, 30.12.2015, 5.

„Asenduskoduteenuse osutajad maakonna järgi“ ja „Asenduskoduteenuse kasutajad maakonna järgi“ Statistikaameti veebilehekülg: www.stat.ee viimati külastatud 17.12.2015

Suni M., Randmaa U., Saarlaid M., Tomberg E., Kuusk V., Kaplan S., Palu T., Soonets R., Kutsar D., Vallikivi T. (1994). *Sotsiaalhoolekande programmid perekondade ja laste kaitseks*. Tomberg, E. (toim.) Eesti laps ja perekond. Tallinn

Thompson, N. (2009). *People Skills. Third edition*. Palgrave Macmillan

Tonts, K. (1999). *Kasupere taasiseseisvunud eesti hoolekandes*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool <http://raulpage.org/koolitus/kasupere/tonts.html#Lapse+%F5iguslik+asend> viimati vaadatud 23.12.2015.

Turk, P. (2011). *Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks*. Uuringuraport. Poliitikauuringute keskus PRAXIS. Tallinn.

Ungar, M. (2005). *Handbook for working with children and youth : pathways to resilience across cultures and contexts*. Sage Publications.

Ungar, M. (2008). Resilience across Cultures. *British Journal of Social Work* 38 (2), lk 218-235.

Theron, L. C., Liebenberg, L., Ungar, M. (2015). *Youth Resilience and Culture: Commonalities and Complexities*. Springer

Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat (2014). Tallinn. EV Sotsiaalministeerium.

https://www.sm.ee/sites/default/files/contenteditors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf viimati vaadatud 23.12.2015

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mairi Kruuts (sünnikuupäev: 22.02.1989),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Institutsioonis elamise kogemusega tänaste lapsevanemate käsitused lapsevanemaks olemisest“, mille juhendaja on Merle Linno,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartu, 21.01.2016